

Διάλογοι για την Ψυχανάλυση

Έκδοση της Ελληνικής Εταιρείας
Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας

Περίοδος Α' τεύχος 7. Μάϊος 2016

ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ 100 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ

Σημείωμα της Σύνταξης • **XV Συμπόσιο Ε. Ε. Ψ. Ψ.:** Επανάληψη της ιστορίας ή νέα εμπειρία; Παρελθόν και παρόν στην ψυχαναλυτική διαδικασία • Ο Ναρκισσισμός, η έννοια του Άηλου και η «Μη-δεκτικότητα στην επιρροή»: **Jay Greenberg** • XIV Συμπόσιο της ΕΕΨΨ: *Ναρκισσισμός, 100 χρόνια μετά.* **Μ. Δεδούλη - Ν. Παναγιωτοπούλου** • Από τη νεύρωση στην ψύχωση: Ο δύσκολος ασθενής και ο ναρκισσισμός. Συνομιλία με τον **Franco De Masi** • Μεταφράζοντας τον Βίον στα Ελληνικά: Ορισμένες προεκτάσεις στην κατανόηση της ψυχαναλυτικής σχέσης στο πλαίσιο της σκέψης του. **Δ. Κυριαζής** • «Δεύτερες Σκέψεις» - Ένα βιβλίο αρχή για τον επιστημολογικό επαναπροσανατολισμό της ψυχανάλυσης και τη δημιουργία νέων ψυχαναλυτικών προτάσεων. **Γρ. Βασιλαματζής** • Η τέχνη συναντά την ψυχανάλυση. **Κ. Εμμανουηλίδης** • Μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση εντός και εκτός του ψυχαναλυτικού πλαισίου • Παρουσίαση Βιβλίων: *Το Κενό, το Αρχαϊκό, το Ψυχικό Τραύμα.* **Γ. Χαηλιά** • Laura Dethiville – Ε. Νικοηοπούλου Συνομιλώντας για τον *D.W.Winnicott* και την Κλινική του. **Β. Κωνσταντινίδου** • Pierre Fédida: Από που αρχίζει το ανθρώπινο σώμα; **Α. Σπυροπούλου** • XIX Διεθνές Φόρουμ Ψυχανάλυσης. **Γρ. Μανιαδάκης, Γ. Χαηλιά**

Σημείωμα της Σύνταξης

Συμπληρώθηκε ένας χρόνος από την διοργάνωση, από την Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας, του 14ου Συμποσίου της, που είχε ως τίτλο: «*Ναρκισσισμός, 100 χρόνια μετά*», μετά το σχετικό κείμενο του Φρόντντ δηλαδή. Ασφαλώς οι ψυχαναλυτικές έννοιες διαθέτουν διαχρονικότητα, αφού αναφέρονται στους «χρόνους» της ψυχικής πραγματικότητας. Ωστόσο η επικαιρότητα της έννοιας του ναρκισσισμού στην εποχή του ακραίου, μαζικού, καταστροφικού εγωκεντρισμού, έχει σχεδόν κυριολεκτική διάσταση. Το Συμπόσιο επιχείρησε να κινηθεί σε ένα ευρύτατο κλινικό, θεραπευτικό και θεωρητικό πεδίο, αντίστοιχο με εκείνο που καλύπτει η έννοια του ναρκισσισμού. Επίσης να περιλάβει τις εκφάνσεις του ναρκισσισμού στον χώρο της δημιουργικότητας, της τέχνης και των κοινωνικών νοοτροπιών. Στο ανά χείρας τεύχος των Διαλόγων γίνεται εκτενής αναφορά στις εργασίες του Συμποσίου, στο σχετικό κείμενο της Μαρίας Δεδούλη και της Νατάσσας Παναγιωτοπούλου.

Ο ναρκισσισμός στην κλινική πράξη συνδέεται κατά κανόνα και με ειδικά μεταβιβαστικά ζητήματα, σχετικά με τη μειωμένη δεκτικότητα στην παρουσία του Άλλου καθώς και με την παντοδυναμία. Ο Jay Greenberg, προσκεκλημένος ομιλητής στο Συμπόσιο, εμβάθυνε στα πιο πάνω ζητήματα, στην ομιλία του: *Ο Ναρκισσισμός, η έννοια του Άλλου και η «Μη-δεκτικότητα στην επιρροή*», εκτενής περίληψη της οποίας υπάρχει σε αυτό το τεύχος των Διαλόγων. Στα κλινικά και θεωρητικά ζητήματα που θέτει η θεραπεία ασθενών με μείζονα προβλήματα ναρκισσισμού, όπως οι λεγόμενοι «δύσκολοι», αλλά και οι ψυχωτικοί, καθώς και στην επιρροή του Herbert Rosenfeld στην κλινική του σκέψη, αναφέρεται και η συνέντευξη που έδωσε στους Διαλόγους, με τη φροντίδα του Γιώργου Χατζησταυράκη και του Γρηγόρη Μανιαδάκη, ο Franco De Masi, ο οποίος επίσης συμμετείχε ως προσκεκλημένος ομιλητής στο Συμπόσιο.

Στο τεύχος αυτό περιλαμβάνεται ακόμα η ανακοίνωση του επόμενου Συμποσίου της ΕΕΨΨ, που θα πραγματοποιηθεί τον Απρίλιο του 2017 με θέμα: *Επανάληψη της ιστορίας ή νέα εμπειρία; Παρελθόν και παρόν στην ψυχαναλυτική διαδικασία*. Επίσης στοιχεία από μια σημαντική διεθνή ψυχαναλυτική Συνάντηση, το XIX Διεθνές Φόρουμ της International Federation of Psychoanalytic Societies που διοργανώθηκε στη Νέα Υόρκη τον Μάιο και με θέμα απόθεμα των επίκαιρων, καταστροφικών εκδηλώσεων του Ναρκισσισμού: *Βία, Τρόμος και Τρομοκρατία σήμερα: Ψυχαναλυτικές Προσεγγίσεις*. Ακόμα, παρουσιάζονται μια σημαντική σειρά συναντήσεων ψυχαναλυτών και εικαστικών, με τίτλο «*Η ψυχανάλυση συναντά την Τέχνη*» (από τον Κώστα Εμμανουηλίδη), καθώς και οι κατευθυντήριες γραμμές του Σεμιναρίου Μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση εντός και εκτός του ψυχαναλυτικού πλαισίου που διοργανώθηκε από την Εταιρεία μας την περασμένη ακαδημαϊκή περίοδο. Επίσης ένα κείμενο του Γρηγόρη Βασιλαματζί και ένα του Δημήτρη Κυριαζή με αφορμή την ελληνική έκδοση του θεμελιώδους έργου του W. R. Bion *Δεύτερες Σκέψεις* (με μετάφραση από μέλη της ΕΕΨΨ και επιμέλεια του Δημήτρη Κυριαζή). Και οι παρουσιάσεις βιβλίων: *Συνομιλώντας για τον D.W. Winnicott και την κλινική του*, των F. Dethiville και E. Νικοποπούλου (από τη Βιολέττα Κωνσταντινίδου), *Από πού αρχίζει το ανθρώπινο σώμα*, του P. Fedida (από την Αρετή Σπυροπούλου) και του συλλογικού τόμου *Το Κενό, το Αρχαϊκό, το Ψυχικό τραύμα: ψυχαναλυτικές συναντήσεις με τον οριακό ασθενή* (από τη Γεωργία Χαλκιά).

Επιστημονική περιοδική Έκδοση
Ιδιοκτησία:
Ελληνική Εταιρεία
Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας
Μιχαλακοπούλου 41-43,
115 28 Αθήνα
Τηλ./fax: 210 7712901
www.psychanalysis-
psychotherapy.gr
e-mail: hspp@otenet.gr

Υπεύθυνος από το ΔΣ:
Γρ. Μανιαδάκης
Συντακτική Επιτροπή
Υπεύθυνος Σύνταξης:
Γρ. Μανιαδάκης
Μέλη:
Β. Κωνσταντινίδου,
Α. Σπυροπούλου
Γ. Χαλκιά

ΔΣ ΕΕΨΨ

Πρόεδρος: Β. Φαίλαρας
Αντιπρόεδρος: Ε. Σουμάκη
Γραμματέας: Γρ. Μανιαδάκης
Ταμίας: Γ. Χατζησταυράκης
Μέλος: Γρ. Βασιλαματζίης

Σελιδοποίηση - Εκτύπωση
Γ. Κωστόπουλος Γραφικές Τέχνες
www.kostopoulosprinting.gr

XV ΣΥΜΠΟΣΙΟ Ε. Ε. Ψ. Ψ.
7 – 8 – 9 Απριλίου 2017

**Επανάληψη της ιστορίας
ή νέα εμπειρία;
Παρελθόν και παρόν στην
ψυχαναλυτική διαδικασία**

Τι συζητάει ο ασθενής στις αναλυτικές συνεδρίες; Πού παραπέμπουν οι αφηγήσεις του; Παραπέμπουν σε βιώματα της παιδικής ηλικίας ή σε αυτό που συμβαίνει «εδώ και τώρα», στη σχέση του αναλυόμενου με τον αναλυτή;

Σε μια πρώτη φάση, κυριαρχούσε η άποψη ότι το περιεχόμενο των συνειρμών του ασθενούς έχει τις πρωταρχικές του πηγές στις σχέσεις και τις συγκρούσεις του παρελθόντος, οι οποίες, στο πλαίσιο της ψυχαναλυτικής διαδικασίας, αναβιώνουν και επαναλαμβάνονται στη μεταβίβαση. Σε αυτή την προσέγγιση, η παρούσα σχέση του αναλυόμενου με τον αναλυτή δεν επηρεάζει την ποιότητα του υλικού που αναδύεται – με μια εξαίρεση βέβαια που αφορά στην ύπαρξη αντιμεταβιβαστικών θεμάτων και δυσκολιών.

Από την άλλη πλευρά, τις τελευταίες κυρίως δεκαετίες υπήρξαν πολλοί αναλυτές που υποστήριξαν ότι αυτά που συζητάει ο ασθενής στις συνεδρίες δεν πηγάζουν τόσο από το παρελθόν, αλλά ότι αναφέρονται ασυνείδητα στη νέα εμπειρία, τη σχέση και την αλληλεπίδραση των δύο πρωταγωνιστών της ψυχαναλυτικής διαδικασίας.

Κάποιοι άλλοι ακόμη αναλυτές, διατυπώνοντας μια «συνθετική» άποψη, υποστήριξαν ότι το υλικό των συνεδριών έχει πολλαπλές πηγές και ότι σχετίζεται τόσο με την ιστορία του αναλυόμενου όσο και με την παρούσα εμπειρία της συνάντησης και της αλληλεπίδρασης του με τον αναλυτή.

Στόχος του Συμποσίου, που συμπύκνει με τη συμπλήρωση 40 χρόνων από την ίδρυση της Ε.Ε.Ψ.Ψ., θα είναι να διερευνηθούν τα θεωρητικο - κλινικά και τεχνικά ζητήματα που θέτουν οι διαφορές των παραπάνω μοντέλων και να δημιουργηθεί ένας ανοικτός χώρος ανταλλαγής εμπειριών, προβληματισμού και διαλόγου.

Ο Ναρκισσισμός, η έννοια του Άλλου και η «Μη-δεκτικότητα στην επιρροή»

Jay Greenberg

(Συνοπτική Παρουσίαση)

Το κείμενο του Freud «Για τον Ναρκισσισμό» είναι πρωτίστως ένα θεωρητικό κείμενο με αρκετές θεωρητικές και μεταψυχολογικές αντιφάσεις. Υπάρχουν όμως και κλινικές προεκτάσεις που αφορούν α) στην περιορισμένη «δεκτικότητα στην επιρροή» όχι μόνο των αρκετά διαταραγμένων ασθενών αλλά επίσης και ορισμένων νευρωτικών και β) στη «ναρκισσιστική επιλογή αντικείμενου». Οι προεκτάσεις αυτές αντιπαραβάλλονται με τις έννοιες του Winnicott που αφορούν στη σχέση αντικείμενου και στη χρήση του αντικείμενου.

Ο Freud πίστευε ότι στην αρχή της ζωής στον ψυχισμό του βρέφους υπάρχει μόνο η επένδυση στον εαυτό, και παρόλο που θεωρούσε ότι υπάρχει λίμπιντο αντικείμενου η θεώρηση αυτή δεν είναι αρκετή ώστε να συμπεριλάβει την επένδυση στο αντικείμενο. Αντίθετα ο Winnicott, ο οποίος χρησιμοποιούσε σπάνια τον όρο «ναρκισσισμός», πίστευε ότι δεν υφίσταται κατάσταση «χωρίς αντικείμενο». Βέβαια, η θεωρητική αυτή διάκριση καθορίζει και την κλινική πρακτική. Η κατάσταση «χωρίς αντικείμενο» παραπέμπει στο διαχωρισμό που έκανε ο Freud, ανάμεσα στις αναλύσιμες περιπτώσεις (μεταβιβαστικές νευρώσεις) και στις μη-αναλύσιμες (ψυχώσεις και οριακούς, θα λέγαμε σήμερα, ασθενείς). Για τον Freud, οι ναρκισσιστικοί ασθενείς δεν επενδύουν στα αντικείμενα, κατ'επέκταση στη θεραπεία, η μεταβίβαση δεν αναπτύσσεται και αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη «μη-δεκτικότητα στην επιρροή». Για τον Winnicott όμως, η ίδια η «ναρκισσιστική» σχέση αντικείμενου δημιουργεί μια ιδιαίτερη μεταβίβαση, η οποία χαρακτηρίζεται από την ένταξη του άλλου (αναλυτή) στη σφαίρα του παντοδυναμικού ελέγχου του ασθενούς, που σε αυτές τις περιπτώσεις πρέπει να είναι το επίκεντρο της ανάληψης. Σε αυτή τη «ναρκισσιστική φάση της ανάληψης» επειδή ο ασθενής σχετίζεται με τον αναλυτή όχι ως αυτόνομο και ξεχωριστό αντικείμενο αλλά μέσα από τις προβολές του η αυτονομία του αναλυτή εξαφανίζεται.

Το θεμελιακό αυτό σημείο της ερμηνείας του Winnicott στο «Για τον Ναρκισσισμό», δηλαδή η

σχέση με το αντικείμενο και η χρήση του αντικείμενου, παραπέμπει σε μια εφικτή ναρκισσιστική μεταβίβαση η οποία όμως θέτει ορισμένα θέματα τεχνικής. Παρόλο που ο Winnicott δεν συγκεκριμενοποίησε την τεχνική με την οποία μπορεί κάποιος να παρακάμψει τις δυσκολίες αυτού του τύπου, το πρόβλημα εντοπίζεται «στην τάση του αναλυτή να ερμηνεύει». Έτσι, η επιθυμία του αναλυτή να επηρεάσει τον ασθενή έρχεται σε αντίθεση με τη μη-δεκτικότητα του ασθενή που όχι μόνο αποκλείει την πιθανότητα προόδου και οδηγεί σε αδιέξοδα αλλά επίσης συσκοτίζει τη φύση της ίδιας της ναρκισσιστικής ψυχοπαθολογίας. Οπότε, σε ότι αφορά στην τεχνική, ο αναλυτής θα πρέπει να βοηθήσει τον ασθενή να αποδεχθεί «την αυτόνομη ύπαρξη του αντικείμενου». Μόνο τότε ο ασθενής θα είναι σε θέση να «χρησιμοποιήσει» το αντικείμενο και να δεχτεί να επηρεαστεί από τον άλλον. Αλλά αυτό απαιτεί να «τοποθετηθεί το αντικείμενο έξω από τη σφαίρα του παντοδυναμικού ελέγχου του υποκειμένου, δηλαδή, το υποκείμενο να προσλάβει το αντικείμενο ως ένα εξωτερικό φαινόμενο και όχι ως μια προβολή, και να αναγνωρίσει τον άλλον ως μια αυθύπαρκτη οντότητα» (Winnicott, 1971).

Υπάρχει όμως και μια άλλη θεωρητική διαφορά. Για τον Freud η παντοδυναμία είναι απόρροια της απουσίας του αντικείμενου, ενώ για τον Winnicott η παντοδυναμία σχετίζεται με τη φαντασίωση της επιβολής ελέγχου επί του αντικείμενου. Σε αυτήν τη διαφοροποίηση έγκειται και η δυνατότητα προσέγγισης των ναρκισσιστικών ασθενών που ο Freud είχε αποκλείσει.

Οι θεωρητικές αυτές διαφοροποιήσεις εξετάζονται μέσα από ένα κλινικό παράδειγμα όπου τα ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά μιας ασθενούς (κυνισμός και βιαιότητα, καθώς και αίσθηση τελειότητας) απέκλειαν τη δυνατότητα να δεχτεί οποιοδήποτε σχόλιο για τα ποιήματα που έγραφε. Θεωρούσε ότι οι ερμηνείες θα υποβάθμιζαν την αισθητική της, ανεξάρτητα από το αν η ίδια απεχθάνονταν οτιδήποτε δημιουργούσε. Με παρόμοιο τρόπο θεωρούσε την έγνοια του αναλυτή για τις αργοποιίες της βαρετή και τον ίδιο ως

«παράξενο» και ως κάποιον που αργεί να αντιληφθεί τι συμβαίνει στη θεραπεία ή που θέλει να την εκμεταλλευτεί οικονομικά. Σε επίπεδο αντιμεταβίβασης, η παράλυση και απουσία δημιουργικής σκέψης ήταν τα βασικά στοιχεία και μόνο όταν ερμηνεύθηκε ότι θα πρέπει να ήταν εξαιρετικά τρομακτικό για εκείνη να νοιώθει ότι ο αναλυτής της είναι ζωντανός και ότι πράγματι μπορεί να της προσφέρει, φάνηκε να επηρεάζεται κάπως η ασθενής.

Σε θεωρητικό-κλινικό επίπεδο, σύμφωνα με τον Winnicott, η καταστροφή του αντικειμένου είναι απαραίτητη για να μετακινηθεί κάποιος πέρα από την παντοδυναμική σχέση αντικειμένου (τη ναρκισσιστική σχέση αντικειμένου κατά Freud). Αυτή είναι μια απαραίτητη προϋπόθεση για να εγκατασταθεί η ικανότητα κάποιου να «κάνει χρήση του αντικειμένου». Επίσης, οι στιγμές αυτές συνδέονται με τη μετακίνηση από την «παντοδυναμία» στην «ικανότητα να ζει κανείς» και στο ότι ο αναλυτής θα πρέπει να επιβιώσει από τις καταστροφικές επιθέσεις. Επιβίωση σε αυτό το πλαίσιο σημαίνει όχι αντεπίθεση, αφού μερικές φορές και η ίδια η ερμηνεία μπορεί να εκληφθεί από ορισμένους ασθενείς ως ένα είδος αντεκδίκησης, ενώ για τον αναλυτή η ερμηνεία όντως μπορεί να είναι ένας τρόπος απόκρουσης των επιθέσεων του ασθενούς.

Επίσης, σε ότι αφορά στην τεχνική, στις ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις που επικεντρώνονται στη σύνδεση μέσω ενσυναίσθησης και στον συναισθηματικό συντονισμό ενυπάρχει ο ακόλουθος κίνδυνος: η δημιουργία της δυάδας να καταλύσει εν μέρει τις διακριτές υποκειμενικότητες αναλυτή-ασθενούς. Αυτή η κατάσταση όμως παραπέμπει σε συμπαιγνία και έχει ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της επιθυμίας του ασθενούς για παντοδυναμικό έλεγχο. Έτσι, ο αναλυτής αποδέχεται το ρόλο που του επιβόλησε ο ασθενής και εκλογικεύει αυτή την υποταγή του ως μέσο κάλυψης των αναπτυξιακών αναγκών του ασθενή που σχετίζονται με την παραμέληση.

Σε γενικές γραμμές, το θεωρητικό πρόβλημα των ναρκισσιστικών σχέσεων αντικειμένου συν-

δέεται με το τεχνικό πρόβλημα της «μη-δεκτικότητας στη επιρροή». Αυτό οφείλεται στο ότι, στην αρχή της ζωής μας, τα αντικείμενα που έχουμε περισσότερο ανάγκη είναι αυτά που αναπόφευκτα δεν μπορούμε να γνωρίζουμε· έτσι υπάρχει μια συνεχής επιμονή στο να ζητούμε από το αντικείμενο αυτό που ήδη γνωρίζουμε ως αντικείμενο, ενώ οτιδήποτε διαφορετικό αποτελεί καταστροφή.

Συμπερασματικά, ο ναρκισσισμός θα μπορούσε να οριστεί και ως η παθολογία του γνωρίζειν, που αποτελεί όχι μόνο φαντασίωση αλλά και παντοδυναμία (κατά Freud) καθώς επίσης και ένας τρόπος να ζει κανείς σε ένα διαπροσωπικό επίπεδο όπου το υποκείμενο υπάγει το αντικείμενο στη σφαίρα του ελέγχου του. Σε αυτό το πλαίσιο είναι δυνατόν να ερμηνευθεί και ο Οιδίποδας του Σοφοκλή, ως μια ιστορία για τον ναρκισσισμό λόγω των συνεχών αναφορών στον εαυτό που κάνει ο Οιδίποδας: από την επιμονή του ότι γνωρίζει από πού προέρχεται, στη σιγουριά του ότι θα απαηλιάξει τη θήβα από το λιμό με την επιτυχή λύση του αινίγματος της Σφίγγας καθώς και στη διαμάχη του με το Τειρεσία για την ανωτερότητα της λογικής του.

Συνοπτική απόδοση
Γεωργία Χαλκιά, Ph.D.
Τακτικό μέλος ΕΕΨΨ

Ο Jay Greenberg, PhD, είναι διδάσκων αναλυτής και επόπτης στο William Alanson White Institute. Μαζί με τον Steven Michell συνέγραψαν το βιβλίο Object Relations in Psychoanalytic Theory (1983). Το 1991 έγραψε το Oedipus and Beyond: A clinical theory. Έχει διατελέσει αρχισυντάκτης του Contemporary Psychoanalysis (1994-2001), του North American Board of the International Journal of Psychoanalysis (2007-2010), και του The Psychoanalytic Quarterly (2011-σήμερα).

Ναρκισσισμός, 100 χρόνια μετά

XIV Συμπόσιο της ΕΕΨΨ

Αθήνα, 27 - 29 Μάρτιου 2015

Η Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας πραγματοποίησε από τις 27 έως τις 29 Μαρτίου 2015, το 14ο Επιστημονικό της Συμπόσιο με θέμα «Ναρκισσισμός, 100 χρόνια μετά» - μετά από τη συγγραφή του έργου του Freud: «Εισαγωγή στον ναρκισσισμό». Το συμπόσιο, το οποίο τέλεισε υπό την αιγίδα της Διεθνούς Ένωσης Ψυχαναλυτικών Εταιρειών, του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και της Ελληνικής Ψυχιατρικής Εταιρείας, πραγματοποιήθηκε στο ξενοδοχείο Divani Palace Acropolis στην Αθήνα. Το Συμπόσιο οργανώθηκε με την επιστημονική συνεργασία της Ελληνικής Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου και της Βορειοελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας.

Στο συμπόσιο, το οποίο παρακολούθησαν 300 περίπου σύνεδροι, αναπτύχθηκε το ζήτημα του ναρκισσισμού, στις θεωρητικές και κλινικές του διαστάσεις, από αρκετούς Έλληνες ψυχαναλυτές αλλά και από τους προσκεκλημένους ξένους ψυχαναλυτές, Franco De Masi και Jay Greenberg. Στη σύντομη παρουσίαση των εργασιών του Συμποσίου που ακολουθεί, τηρείται αδρά η σειρά του επιστημονικού προγράμματος.

Το συμπόσιο άνοιξε με την εισαγωγική ομιλία του τ. προέδρου της ΕΕΨΨ και προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής του Συμποσίου, Ν. Χαμπέρν. Ο ομιλητής αναφέρθηκε στους δύο περισσότερο συζητημένους στην ψυχαναλυτική κοινότητα μύθους, τους μύθους του Οιδίποδα και του Νάρκισσου. Αφού ανέδειξε την υποκρυπτόμενη ναρκισσιστική παθολογία του Οιδίποδα, τόνισε ιδιαίτερα τη σημασία του βλέμματος (να βλέπει κανείς - και να τον βλέπουν) στην οργάνωση του ψυχισμού, επισημαίνοντας την έλλειψη νοήματος στην αντανάκλαση της μορφής του Νάρκισσου από τη μητέρα-λίμνη. Αναφέρθηκε στις χαρακτηριστικές άμυνες της συγκεκριμένης ψυχοπαθολογίας, στο ζήτημα της ανεπίλυτης κατοπτρικής μεταβίβασης, κατά την ανάπτυξη και τέλος υπογράμμισε ότι ο Οιδίποδας εκδραματίζει τις οιδιπόδειες επιθυμίες του, ενώ ο Νάρκισσος τις αποκρύπτει.

Στη συνέχεια, στην ομιλία του, «Ο Νάρκισσος στην Ψυχανάλυση», ο Δ. Κυριαζής, αξιοποιώντας πλούσιο εικονογραφικό υλικό προσέγγισε ψυχαναλυτικά πτυχές της οβιδιακής εκδοχής του μύθου για τον Νάρκισσο. Επίσης επιχειρήσε, με βάση κλινικό υλικό, να επανεξετάσει το θέμα της γυναικείας διαμαρτυρίας -του φθόνου του πέους. Υποστήριξε τη θέση ότι η παθολογική ναρκισσιστική γραμμή ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης του παιδιού που υπερπροσδιορίζει και τη συμπεριφορά του ενήλικα, ορίζεται αφενός από τη

λιβιδινική επένδυση στον ιδανικό φαλλό, ως μερικό καλό ηδονικό αντικείμενο σε αντιρρόπηση και επανόρθωση ενός κακού σαδιστικού μερικού αντικειμένου. Έκανε, επίσης νύξη σε μια ψυχαναλυτική ανάγνωση του προπατορικού αμαρτήματος δια της διαγενεακής μετάδοσης του τραύματος. Η ομιλία προκάλεσε αρκετές ερωτήσεις, κυρίως από την πλευρά των γυναικών.

Στην ομιλία του με θέμα «Για το “σώμα-ψυχωτικό” τμήμα της προσωπικότητας. Νεότεροι προβληματισμοί υπό το πρίσμα του ναρκισσισμού», ο Γρ. Βασιλαματζής περιέγραψε εκτενώς τη «σώμα-ψυχωτική οργάνωση», στην οποία αποκρυσταλλώνονται λειτουργίες ψυχικής εκφόρτισης (κυρίως προβλητικές ταυτίσεις) και μορφές σωματικής απορρύθμισης. Αναφέρθηκε στους τέσσερις τρόπους ψυχικής λειτουργίας των ασθενών μ' αυτή την ψυχική οργάνωση: α) Ελλειμματικότητα στην ονειρική τους λειτουργία β) δυσκολία στη βίωση του ψυχικού πόνου και αντικατάσταση του από σωματικό γ) δυσχέρεια στην έκφραση συναισθημάτων και ανάγκη να περιοθούν από τον αναλυτή δ) επικράτηση του σώματος επί της ψυχοποίησης. Ο ομιλητής παρέθεσε κλινικό υλικό, μέσω του οποίου φωτίστηκαν τα παραπάνω θέματα και αναδείχθηκε η σημασία της εμπειρεύουσας λειτουργίας, της ονειροπόλησης του αναλυτή και των μη κορεσμένων ερμηνειών κατά την ανάπτυξη ναρκισσιστικών ασθενών.

Ο Β. Φαλιάρας ανέπτυξε το θέμα «Ψυχανάλυση και ναρκισσιστική παθολογία. Μερικές πλευρές της θεραπευτικής διαδικασίας», παραθέτοντας σχετικό κλινικό υλικό. Υποστήριξε ότι, σε μια πρώτη φάση, με ασθενείς του φάσματος της ναρκισσιστικής παθολογίας θα πρέπει να προκρίνονται αφηγηματικές παρεμβάσεις και μη κορεσμένες ερμηνείες, έτσι ώστε η ερμηνεία να λειτουργήσει ως παράγοντας συνοχής του εγώ και όχι αποσταθεροποίησης του. Πρότεινε να αντιληφθούμε τη αναλυτική συνεδρία, σύμφωνα με το ονειρικό παράδειγμα και υπογράμμισε ότι οι εισαγόμενοι χαρακτήρες των αφηγήσεων του αναλυόμενου μας παρέχουν δείκτες, για τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται η αναλυτική σχέση. Τόνισε ότι σε μεταγενέστερες φάσεις της ανάλυσης και καθώς το περιέχον σταδιακά αναπτύσσεται, οι αποκωδικοποιητικές ερμηνείες μπορούν να παράξουν μια αίσθηση αμεσότητας και αλήθειας και να βοηθήσουν στην ανασυγκρότηση του ψυχικού κόσμου του ασθενούς.

Ο Γ. Χατζησταυράκης επιχείρησε να χαρτογραφήσει τις δυσκολίες του ψυχαναλυτή, τη ναρκισσιστική του «βάσανο»-όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στον τίτλο της ομιλίας του- στην περίοδο της κοινωνικο-οικονομικής κρίσης. Υποστήριξε ότι ο ψυχαναλυτής, στο βαθμό που επώδυνα συναισθήματα πλήττουν τη ναρκισσιστική του ισορροπία -ιδίως τα τελευταία χρόνια της «κρίσης»-, είναι σημαντικό να αντέξει την αβεβαιότητα, την πίεση και τη σύγχυση, διατηρώντας ταυτόχρονα την εμπιστοσύνη στην αναλυτική του ταυτότητα. Η αναγνώριση της αντιμεταβίβασής του προς την ίδια την ψυχαναλυτική διαδικασία και η σύνδεση του με την ψυχανάλυση ως καλό εσωτερικό αντικείμενο θα τον βοηθήσουν να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες. Αναφέρθηκε, τέλος, στην ανάγκη να επενδύσει ο αναλυτής στους δεσμούς με τους συναδέλφους του.

Οι δύο επόμενες ομιλίες μας εισήγαγαν στη θεματική της ψυχαναλυτικής προσέγγισης κειμένων, λογοτεχνικών και θεατρικών.

Στην ομιλία του με θέμα «Υποκείμενο, αντικείμενο και κείμενο» ο Γρ. Μανιαδάκης εστίασε σε ορισμένες πλευρές της καλλιτεχνικής δημιουργικότητας και επιχείρησε την προσέγγιση του λογοτεχνικού κειμένου ως περιέχοντος των μη νοηματοδοτημένων μερών του ψυχισμού, τόσο του συγγραφέα, όσο και του κοινού, ως «συμπληρώματος» δηλαδή της εικόνας του εαυτού. Υπενθύμισε ότι η μητέρα είναι η πρώτη αναγνώστρια των βρεφικών μηνυμάτων, (και, ότι δεν περιεχθεί δε θα συμπεριληφθεί στην εικόνα του εαυτού). Εξέτασε, επίσης, τη σχέση κοινού και συγγραφέα, ως ομοτρόπεζη σχέση περιέχοντος - περιεχομένου. Τέλος, διατύπωσε ορισμένες υποθέσεις σχετικά με τη σημασία των μορφικών στοιχείων του λογοτεχνικού κειμένου.

Η Α. Σπυροπούλου στην ομιλία της επιχείρησε να προσεγγίσει τη ναρκισσιστική ευαλωτότητα του Συρανό ντε Μπερζεράκ ήρωα του ομώνυμου θεατρικού έργου

του Εντμόν Ροσταν. Η ομιλήτρια υποστήριξε ότι, μέσα από τη λειτουργία αρχέγονων μηχανισμών άμυνας, όπως η διάσπαση εαυτού και αντικειμένου, η ακραία εξιδανίκευση και η ακραία υποτίμηση, καθώς και μέσω προβλητικών και ενδοβλητικών ταυτίσεων μεταξύ του ποιητή, Ξιφομάχου Συρανό και του ανταγωνιστή του για την αγάπη της όμορφης Ρωξάνης, επιχειρείται η ενσάρκωση ενός ιδανικού εαυτού. Σύμφωνα με την Α. Σπυροπούλου, ο Συρανό απέχοντας από τις λιβιδινικές απολαύσεις της σχέσης με το αντικείμενο, θα στηρίξει την ναρκισσιστική του ικανοποίηση στην περηφάνια, την τιμή και την ανδρεία. Στο τέλος τα τρία βασικά πρόσωπα του έργου δείχνουν ότι έχουν υποταχθεί στις δυνάμεις της καταστροφής.

Το στρογγυλό τραπέζι με θέμα «Η έκφραση του ναρκισσισμού στο ψυχαναλυτικό ντιβάνι και στην τέχνη» οργανώθηκε από την Βορειοελλαδική Ψυχαναλυτική Εταιρεία. Σε αυτό, η Α. Μούτσιανου, αρχικά, στο «ιστορικό μιας εξαφάνισης», προσπάθησε να ανιχνεύσει τον κοινό τρόπο έκφρασης της ασυνείδητης ψυχικής ζωής στην Τέχνη και την Ψυχανάλυση. Παρουσίασε τη συνάντηση ενός λογοτεχνικού έργου και μιας θεραπείας μέσα από τα μάτια της θεραπευόμενης, στην οποία κυριαρχούν οι ταυτίσεις της με τους ήρωες του έργου. Ο Ι. Παπαδόπουλος και Ε. Ξανθοπούλου αναρωτήθηκαν ακολούθως, αν η τέχνη αποτελεί ένα ναρκισσιστικό τρόπο έκφρασης ή ένα πέρασμα στις σχέσεις. Επικαλούμενοι τον Michael Rustin, υποστήριξαν ότι η πρωτογενής ρίζα της αισθητικής εμπειρίας βρίσκεται στην πρωταρχική «άλφα λειτουργία», καθώς η πρωτογενής λειτουργία του έργου τέχνης είναι να προσφέρει μια εμπειρεύουσα μορφή στην υποκειμενική εμπειρία. Η Κ. Φελέκη, τέλος εξέτασε την ναρκισσιστική χρήση της θεωρίας ως άμυνας μπροστά στο άγνωστο της αναλυτικής εμπειρίας.

Το στρογγυλό τραπέζι που οργανώθηκε από τη Διαγνωστική και Θεραπευτική Μονάδα για το παιδί «Σπύρος Δοξιάδης» είχε ως θέμα: «Ναρκισσισμός και άγχος αποχωρισμού στα παιδιά-ζητήματα επιβίωσης». Στο τραπέζι συμμετείχαν οι Ε. Μούτου, Τ. Καβαλιέρου και ο Κ. Ζερβός (ως συζητητής). Οι ομιλήτριες μέσα από το κλινικό υλικό ενός κοριτσιού (στη λανθάνουσα περίοδο) και μιας έφηβης, προσπάθησαν να αναδείξουν θέματα σχετικά με τις δυσκολίες διαφοροποίησης, την αποδοχή της ετερότητας, τη διαμόρφωση του εαυτού ως μοναδικής αλλιά και μοναχικής ύπαρξης, τον πόνο και τα πιθανά συμπτώματα. Τόνισαν ότι ο αποχωρισμός από τον σημαντικό για το υποκείμενο άνθρωπο περιπλέκεται, ιδιαίτερα όταν το άγχος της απουσίας του άλλου βιώνεται ως επικείμενη πραγματική απώλεια του.

Η ομάδα εργασίας, με συντονιστή τον Α. Βασιλιά είχε ως θέμα «Ναρκισσιστικές εκδηλώσεις του ψυχισμού σε αναλυτικό πλαίσιο. Μεταβιβαστικές και αντιμεταβιβαστικές αντιδράσεις». Η Κ. Βασιλοπούλου, παρουσιάζοντας κλινικό υλικό από τη θεραπεία μιας

ασθενούς με κνησμό, πραγματεύτηκε τον φόβο επανάληψης του τραύματος, ως εμπόδιο στην ανάγκη για σχέση. Ο Αθ. Μπουρνάκας μίλησε για τις δυσκολίες στην επικοινωνία κατά τη θεραπεία μιας μεσήλικης γυναίκας με ναρκισσιστικά στοιχεία. Η Γλ. Ισακίδου, τέλος, στοχάστηκε σχετικά με τη σχέση του Ναρκισσισμού και του Οιδιποδείου συμπλέγματος, υπό το φως των απόψεων του Britton και παρέθεσε ανάλογο κλινικό υλικό.

Ακολούθησε η διάλεξη του Jay Greenberg: «Narcissism, Otherness, and Insusceptibility to Influence» (που παρουσιάζεται εκτενώς στο ανά χειράς τεύχος των Διαλόγων, σελ. 5).

Κατά τη δεύτερη ημέρα του Συμποσίου:

Η Τ. Λαζαράτου στην ομιλία της με θέμα «Μητρώο αρχιπέλαγος: Πλευρίζοντας τις δύο πλευρές» αναφέρθηκε στην ψυχοπαθολογία ενός 40χρονου ιστοπλόου με καταθλιπτικά συμπτώματα. Ο ρηματικός προσδιορισμός «πλευρίζει» ακούγεται για πρώτη φορά σ' ερώτηση που απευθύνει στην θεραπεύτρια. Στη συνέχεια, θ' αποτελέσει την αφετηρία μιας άηλης αφήγησης-κατανόησης της ιστορίας των πρώιμων αποστερήσεων που υπέστη. Σύμφωνα με την ομιλήτρια ο τρόπος που «δι-αρθρώνεται» το μεταβαλλόμενο με το σταθερό κατά το πλεύρισμα, αποδίδει το μεταβιβαστικά επιζητούμενο. Τόσο, δηλαδή, την απαιτούμενη αξιοπιστία στο λόγο, όσο και την αναγκαία νοσηματοδότηση στην πράξη, πυλώνες μιας μεταναρκισσικής εποχής στη σχέση με το αντικείμενο.

Ο Εμμ. Στεφανουδάκης στην ομιλία του με θέμα «Η ιδεολογία σαν μια ιδιαίτερη μορφή ναρκισσιστικής ολοκλήρωσης» παραθέτοντας κλινικό υλικό, υποστήριξε ότι η ιδεολογία τοποθετείται ανάμεσα στην παρανοειδή και την καταθλιπτική θέση. Το ιδεώδες του Εγώ, ως κληρονόμος του πρωταρχικού ναρκισσισμού μπορεί να πιέζει το Εγώ προς μια απλή, αν και έντονη νοσταλγία της πρώιμης ναρκισσιστικής κατάστασης, στην οποία το υποκείμενο προσδοκά την εκπλήρωσή του, χωρίς να διαταράσσονται οι λειτουργίες του Εγώ. Όταν η προσδοκία αυτή εμπλέξει με έναν επιτακτικό τρόπο το Εγώ, τότε η αναζήτηση της αυταπάτης, μέσω διαφόρων ιδεολογιών, φαίνεται ότι γεφυρώνει το χάσμα και ενίοτε προσφέρει, μια προσωρινή ανακούφιση, αηλιά και μια μετάθεση-προβολή σε αντικείμενα, τα οποία κάποτε ενδύονται με παρανοειδή χαρακτηριστικά.

Ο Π. Χατζητάσκος στην ομιλία του με θέμα «Εκφάνσεις του ναρκισσισμού στην ψύχωση» ανατρέχοντας στην «Εισαγωγή στο Ναρκισσισμό» τόνισε ότι ο Freud προσέφυγε στο κλινικό παράδειγμα των ψυχώσεων γιατί διείδε σε αυτές την ευκαιρία για την ψυχαναλυτική μελέτη των ναρκισσιστικών φαινομένων και πιο συγκεκριμένα των εννοιών του πρωτογενούς και του δευτερογενούς ναρκισσισμού. Ο ομιλητής, με την παρουσίαση κλινικού υλικού από την ψυχαναλυτική θεραπεία μιας νεαρής γυναίκας με πρόσφατη έναρξη

ψυχωτικής διαταραχής, κατέδειξε τις κύριες εκφάνσεις του ναρκισσισμού (δευτερογενής ναρκισσισμός, διαταραχές της αυτοεκτίμησης, παθολογία του ιδεώδους Εγώ - ιδεώδους του Εγώ) και συζήτησε τη σχέση τους με την υπάρχουσα ψυχοπαθολογία και την πορεία της θεραπείας.

Στις ομιλίες τους, ο Κ. Ταλφανίδης και η Ν. Παναγιωτοπούλου αναφέρθηκαν στις ναρκισσιστικές παλινδρομήσεις. Πιο συγκεκριμένα ο Κ. Ταλφανίδης στην ομιλία του με τίτλο «Όταν το είδωλο στον καθρέφτη είναι θολό και κατακερματισμένο» παρέθεσε κλινικό υλικό από την αναλυτική εργασία μ' έναν νεαρό άνδρα και εξέτασε τις επιπτώσεις δύο παραγόντων στην ψυχική λειτουργία του: δηλαδή, τη μερική αποτυχία της μητρικής λειτουργίας και την ανάληψη μέρους της μητρικής λειτουργίας από τον πατέρα. Ανίχνευσε την ψυχογένεση των ναρκισσιστικών ελλειμμάτων του ασθενούς, περιέγραψε τη δυσκολία πένθους καθώς και τον τρόπο ανάπτυξης των αντικειμενοτρόπων σχέσεων. Κατέθεσε, τέλος, τον προβληματισμό του για το ρόλο του φύλου του παιδιού σε αυτές τις περιπτώσεις, αναφερόμενος στη διαφορά του συνδρόμου της νεκρής μητέρας (για τις γυναίκες) από το σύμπλεγμα της νεκρής μητέρας (για τους άνδρες).

Η Ν. Παναγιωτοπούλου στην εργασία της «Φιλομορφική επιλογή αντικειμένου ως ναρκισσιστική παλινδρομηση» εξέτασε το φαινόμενο αλληλαγής σεξουαλικού αντικειμένου, κατά τη ναρκισσιστική παλινδρομηση. Η ομιλήτρια μας υπενθύμισε ότι στο κείμενο «Για το ναρκισσισμό», ο Φρόυντ αναφέρει: «η ανάπτυξη του εγώ συνίσταται σε μια απομάκρυνση από τον πρωταρχικό ναρκισσισμό και στην παραγωγή μιας έντονης τάσης για επανάκτηση του. Αυτή η απομάκρυνση συντελείται με τη μετάθεση της λίμπιντο προς ένα επιβεβλημένο από τα έξω ιδανικό του Εγώ, ενώ η ικανοποίηση επιτυγχάνεται με την εκπλήρωση αυτού». Με την παρουσίαση κλινικού υλικού καταδείχθηκε πως τα ελλείμματα του πρωταρχικού ναρκισσισμού, ως απόρροια ελλιπούς μητρικής περιέχουσας λειτουργίας οδήγησαν σε αλληλαγή σεξουαλικού αντικειμένου. Στην πρόσκαιρη αυτή αλληλαγή συνετέλεσαν, επίσης μαζικές απόλλειες και πένθη.

Ο Ε. Ασλανίδης στην ομιλία του «Ναρκισσιστικές εκφάνσεις στη θεσμική αντιμεταβίβαση» υποστήριξε ότι ο ψυχαναλυτικός θεσμός λειτουργεί ως φορέας προβλητικών ταύσεων προς τους ψυχαναλυτές, καθώς (ως παιδί) ένας θεραπευτής-αναλυτής γίνεται δέκτης των «γονικών» εκφορτίσεων. Χαρακτηριστικά είπε ότι εάν διερευνήσουμε τον Ναρκισσισμό πέρα από το μύθο του Ναρκίσσου ή το στάδιο του καθρέφτη και πέρα από τον ναρκισσισμό του παιδιού απέναντι στη μητέρα, θα συναντήσουμε το ναρκισσισμό των γονιών, κρυμμένο στα επιτεύγματα του παιδιού ή τον ναρκισσισμό του θεσμού στον εκπαιδευόμενο αναλυτή. Πρότεινε, λοιπόν, την έννοια της θεσμικής Αντιμεταβίβασης, η

οποία όπως και οι ήδη γνωστές αντιμεταβιβάσεις, είναι ασυνείδητη και εκδηλώνεται στον αναλυτή.

Ο Στ. Τουρνής προσεγγίζοντας το πρόβλημα των ναρκισσοιστικών εμποδίων στο τέλος της αναλυτικής θεραπείας, υποστήριξε ότι κατά το πέρας της αναλυτικής θεραπείας επιτελούνται, μεταξύ άλλων, δύο βασικές εργασίες: α) η εργασία του πένθους για το επικείμενο τέλος της σχέσης (μεταβιβαστικής, αντιμεταβιβαστικής, πραγματικής) καθώς είναι πιθανό η επικείμενη απώλεια να κινητοποιήσει και στους δύο συμβαλλόμενους ναρκισσοιστικές-μανιακές άμυνες με διάφορες εκδραματίσεις, εντός και εκτός του πλαισίου και β) η απομυθοποίηση (disillusionment) που αφορά σε εξιδανικεύσεις σχετικά με τις δυνατότητες και τους περιορισμούς της ψυχανάλυσης και του αναλυτή. Ο ομιλητής παρέθεσε σχετικό κλινικό υλικό.

Στην ομιλία του Κ. Εμμανουηλίδη με τίτλο «Ναρκισσοιστική λύση στην ψυχική νέκρα. Κλινική παρουσίαση με ένα σχόλιο στο έργο του Ν. Γκόγκολι «Οι Νεκρές Ψυχές» παρουσιάστηκε κλινικό υλικό από ασθενή που βρέθηκε στην δίνη της πρόσφατης κρίσης στη χώρα μας. Μέσα από το υλικό αυτό διαφάνηκε η ανάπτυξη ναρκισσοιστικών αμυνών μπροστά στην ψυχική αδυναμία, η οποία βιώνεται ως ψυχικός θάνατος. Με αφορμή αυτό το υλικό ο Κ. Εμμανουηλίδης έκανε ένα σχόλιο στο έργο του Γκόγκολι, υποστηρίζοντας ότι στον «ήρωα» του συγκεκριμένου έργου αναδεικνύεται η ναρκισσοιστική άμυνα ενός μεγαλειώδους εαυτού, η οποία, πιθανόν καλύπτει την ενδεχόμενη νέκρα της ψυχής. Παρουσιάστηκε τέλος, η πρόσφατη βιβλιογραφία, η σχετική με το άγχος της διάλυσης και το βίωμα του θανάτου.

Ο Γ. Παπαβασιλείου, στη συνέχεια, στην εργασία του «Ρωγμές και ελλείμματα στο ναρκισσοισμό. Η «νεκρή μητέρα» αναφέρθηκε στο σύνδρομο της «νεκρής μητέρας» του Green. Τόνισε ότι το σύνδρομο αυτό αναγνωρίζεται και βιώνεται κυρίως μέσα από τη μεταβίβαση, που είναι έντονα ναρκισσοιστική. Αναφέρθηκε τόσο στη λευκή κατάθλιψη, όσο και στο άγχος, το οποίο εκφράζει μια ναρκισσοιστική απώλεια που έχει υποστεί ο ψυχισμός και που έχει ως επακόλουθο την αποεπένδυση του αντικειμένου. Η ταύτιση του παιδιού με την ψυχικά νεκρή μητέρα, είναι ταύτιση με το ναρκισσοιστικό κενό που έχει δημιουργηθεί μέσα του και που εμφανίζεται ιδιαίτερα στην ανικανότητα του να αγαπήσει τον εαυτό του και να αναπτύξει σχέσεις αγάπης με τα αντικείμενα. Ακολούθως, ο ομιλητής παρουσίασε αποσπάσματα από την ανάλυση ενός νέου άντρα.

Το στρογγυλό τραπέζι, την ευθύνη της οργάνωσης του οποίου ανέλαβε η Ελληνική Εταιρεία Ψυχανalyτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου είχε ως θέμα «Αναζητώντας ταυτότητα και τον άλλο: Ναρκισσοισμός και ψυχικές διαταραχές στην εφηβεία». Η Μ. Σιώκου στην περιέγραψε τη θεραπεία μιας δεκαεξάχρονης με αυτοκτονικό ιδεασμό και αυτοτραυματική συμπε-

ριφορά. Η Α. Φυρίγου αναφέρθηκε στη ναρκισσοιστική διάσταση της πρωταρχικής σχέσης σαγήνης και τις αποχρώσεις της στη μεταβιβαστική σχέση, έτσι όπως αυτή εμφανίστηκε στην ψυχανalyτική ψυχοθεραπεία έφηβης με ψυχωτική διαταραχή. Η Ν. Ταλιούμη, τέλος, επικεντρώθηκε στις μεταβιβαστικές και αντιμεταβιβαστικές κινήσεις και ιδιαίτερα στη σημασία της αντιμεταβίβασης, για την κατανόηση των ψυχικών ελλειμμάτων αναβίωσης προοιδιαποδειακών εμπειριών, τονίζοντας ότι ο θεραπευτής καλείται να παίξει ένα ρόλο καθρέφτη που προσφέρει στον έφηβο μία εικόνα εαυτού και μία αίσθηση ταυτότητας.

Στην ομάδα εργασίας με συντονιστές τους Β. Δημόπουλο και Χ. Καραμανωλάκη και θέμα «Ναρκισσοιστικές οργανώσεις και η σχέση τους με την ψυχοσωματική νόσο», οι Π. Πινιώτη και Α. Σφρίντζερη παρουσίασαν κλινικό υλικό από την ψυχοθεραπεία ψυχοσωματικών ασθενών που λαμβάνει χώρα στο Τμήμα Ψυχανalyτικής Ψυχοθεραπείας της Α΄ Ψυχιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο Αιγινήτειο Νοσοκομείο. Η κατανόηση του κλινικού υλικού επιχειρήθηκε βάσει της θέσης σύμφωνα με την οποία ο ναρκισσοισμός συνιστά την λιβιδινική επένδυση του «εαυτού» - ως «εαυτός» εδώ νοείται το σύνολο των ψυχικών συστημάτων, συνεπώς και οι έννοιες της λίμπιντο και του «εγώ», ενώ συνυπολογίζονται και οι παράμετροι του αυτοερωτισμού και του αντικειμένου. Αποτυχία στην ενοποίηση των επιμέρους ενορμήσεων και συνεπώς των επιμέρους ερωγόνων ζωνών, σημαίνει αποτυχία της λιβιδινικής επένδυσης του ίδιου του σώματος, που θα μπορούσε να οδηγήσει σε σωματικές νόσους, τις αποκαλούμενες ψυχοσωματικές.

Επίσης έγινε, από τους Γρ. Βασιλαματζή και Δ. Κυριαζή, παρουσίαση της μετάφρασης στα ελληνικά του έργου του W. R. Bion «Δεύτερες σκέψεις» (Second Thoughts), που πραγματοποιήθηκε από ομάδα μελών της ΕΕΨΨ με την επιμέλεια του Δ. Κυριαζή (οι ομιλίες των Γρ. Βασιλαματζή και Δ. Κυριαζή δημοσιεύονται στο ανά χείρας τεύχος των Διαλόγων, σελ. 17-21).

Ακολούθησε η διάλεξη του Franco De Masi: «Narcissism: One or many» (σχετική συνέντευξη του Franco De Masi στη σελ. 12).

Η τελευταία ημέρα του συνεδρίου ξεκίνησε με δυο ομάδες εργασίας.

Στην πρώτη, με θέμα «Ναρκισσοισμός και Οιδιπόδειο σύμπλεγμα», υπό τον συντονισμό του Ν. Χαμπέρη, η Γ. Χαλκιά υποστήριξε ότι η απουσία της αναπαράστασης της πατρικής λειτουργίας δημιουργεί μια αίσθηση κενού, η κλινική εικόνα του οποίου εκφράζεται και μέσω του διαστροφικού τρόπου σκέψης, τρόπου ο οποίος λειτουργεί ως ναρκισσοιστικό κέλυφος που οργανώνει τον ψυχισμό και δημιουργεί μια απαιτητή αίσθηση τριαδικότητας. Αφού αναφέρθηκε στη θεωρητική προσέγγιση του Α. Green (δι-τριαδικότητα των αντικειμενοτρόπων σχέσεων), παρουσίασε κλινικό υλικό από τη θεραπεία ενός άνδρα με ναρκισσοιστική

δομή και κύριο χαρακτηριστικό τον διαστροφικό τρόπο σκέψης. Στη συνέχεια ο Π. Χατζητάσκος, αναφερόμενος σε αμυντικές διευθετήσεις του άγχους ευνουχισμού, υποστήριξε ότι το έντονο άγχος μπορεί, μόνο ως ένα βαθμό, να απωθηθεί ή και να μετουσιωθεί. Τότε διευθετείται κυρίως μέσω του αρνητικού οιδιπόδειου συμπλέγματος και της παλινδρόμησης στην ασφάλεια της πρωκτικότητας. Όπως είναι φυσικό, η διευθέτηση αυτή έχει ως συνέπεια τόσο την έλλειψη ναρκισσιστικής πληρότητας, όσο και τη σύγχυση στον προσανατολισμό της επιθυμίας. Με τη παρουσίαση κλινικού υλικού από την ψυχαναλυτική θεραπεία ενός νεαρού άνδρα, συζητήθηκαν οι θεωρητικές αυτές απόψεις, σε σχέση και με την φροϋδική άποψη της αμφισεξουαλικότητας.

Η δεύτερη ομάδα εργασίας, υπό τον συντονισμό του Γρ. Βασιλαματζή, είχε ως θέμα τις «Διαφορετικές όψεις του ναρκισσισμού στη θεραπευτική κατάσταση» Η Ε. Ζείκου μίλησε για «Πλευρές του ναρκισσισμού στη θεραπεία» τόσο του ασθενούς, όσο και του θεραπευτή, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτές αλληλεπιδρούν μέσα από ένα στιγμιότυπο μιας μακρόχρονης θεραπείας. Η ομιλήτρια τόνισε ότι αν ο δεσμός ανάμεσα στους γονείς γίνει ανεκτός στο μυαλό του παιδιού, τότε μπορεί να του προσφέρει ένα πρότυπο σχέσης «τρίτου» τύπου, στην οποία το παιδί είναι παρατηρητής και όχι συμμετέχων. Σε αυτό το πλαίσιο εμφανίζεται μια τρίτη θέση, (Britton) από την οποία τόσο η σχέση με τους άλλους, όσο και ο εαυτός γίνεται αντικείμενο παρατήρησης. Ο Χρ. Κρύσιλλας στην εισήγησή του παρουσίασε κλινικό υλικό από τη θεραπεία μιας τριαντάχρονης γυναίκας, με ιστορικό βουλημίας, προβλήματα στις σεξουαλικές της σχέσεις, αλλά και επίμονες δυσκολίες σχετιζόμενες με το θεραπευτικό πλαίσιο. Ο ομιλητής αξιοποιώντας τη θεωρητική συμβολή του Britton, εστίασε κυρίως στα προβλήματα, τα αναφορικά με το πλαίσιο. Η Α. Λεονάρδου στη βάση κλινικού υλικού, υποστήριξε ότι η απόσυρση της λίμπιντο από τις αντικειμενοτρόπες επενδύσεις και η επαναστροφή της προς τον εαυτό ως απόρροια του πρώιμου ψυχοτραυματισμού γίνεται φανερά -μεταξύ άλλων- από το σύνολο των μη ικανοποιητικών σχέσεων που βιώνει κάποιος· επίσης και στην ταλάντωση μεταξύ καταθλιπτικής και παρανοειδούς θέσης, μέσα στην αναλυτική σχέση.

Ακολούθησαν δυο ομιλίες: Η Α. Κοράλλη στην εργασία της «Βία και Ταυτίσεις: Από τη δίνη των ναρκισσιστικών μορφοειδών στην αναζήτηση του αληθούς εαυτού», τόνισε ότι ο εχθρός του ναρκισσισμού είναι η πραγματικότητα του αντικειμένου και ότι η ναρκισσιστική οργάνωση επιτίθεται στη διαφορά, στο εσωτερικό και εξωτερικό, στο εγώ και στο αντικείμενο, στον ανδρισμό και τη θηλυκότητα. Επίσης παρουσίασε κλινικό υλικό από την θεραπεία ενός νέου οριακού άνδρα, ο οποίος βίωνε έντονα άγχη και αδιέξοδα διλήμματα γύρω από τη σεξουαλικότητα του,

τη σχέση του με τη γυναίκα και την επαγγελματική του ζωή. Η ομιλήτρια ανέδειξε τις ασυνείδητες ναρκισσιστικές ταυτίσεις του ασθενούς με ένα φαλλικό, «τοξικό», αρχαϊκό αντικείμενο, που αναδύονταν και επικρατούσαν στον ενδοψυχικό του χώρο, όπου η σύνδεση με ένα καλό, θηλυκό, ζωντανό αντικείμενο, ήταν υπαρκτή αλλά εύθραυστη και απλά επιβίωνε, δίχως να είναι ποτέ αρκετή.

Η Μ. Κοκκώση στην ομιλία της με θέμα: «Αρχαϊκή βιαιότητα και ναρκισσιστικές σχέσεις αντικειμένου: Αντακλήσεις στην αναλυτική συνάντηση με ασθενείς οριακής ψυχοπαθολογίας» υποστήριξε ότι στις περιπτώσεις ασθενών με οριακού τύπου ψυχοπαθολογία, οι πρωταρχικές φαντασιώσεις συνδέονται με την ύπαρξη παθολογικού ναρκισσιστικού παράγοντα. Αυτός ορίζεται ως άμυνα έναντι της διεργασίας διαφοροποίησης από το αντικείμενο και βασίζεται στην παντοδυναμία, στην εξιδανίκευση του εαυτού, και στην ταύτιση με το εξιδανικευμένο αντικείμενο, με κατάληξη την άρνηση της διαφοράς και της ξεχωριστότητας του αντικειμένου. Στη συνέχεια παρουσίασε κλινικά παραδείγματα από την ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία οριακών ασθενών και εξέτασε την ανάδυση αρχαϊκών, τραυματογόνων, πρωτόγονων φαντασιώσεων που αφορούν στο πρωτογενές αντικείμενο. Ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε σε αναλυτικές στιγμές συνάντησης της μεταβιβαστικής βίας και της αντιμεταβιβαστικής πρόσληψης της αρχαϊκότητας και των ναρκισσιστικών σχέσεων αντικειμένου.

Ας σημειώσουμε ακόμα τα εξής:

Α. Δύο συνεδρίες κλινικής εποπτείας, μια με επίσημη τον Jay Greenberg και συντονιστή τον Δ. Κυριαζή (υλικό παρουσίασε η Α. Κοράλλη) και μια με επίσημη τον Franco De Masi και συντονίστρια την Ε. Σουμάκη (υλικό παρουσίασε ο Γ. Χατζησταυράκης).

Β. Ειδικές συνεδρίες του Συμποσίου όπου εξετάστηκαν κάποιες από τις εκφάνσεις του Ναρκισσισμού στο πεδίο της τέχνης και του ευρύτερου πολιτισμικού πεδίου: Η πρώτη ημέρα έκλεισε με ειδική συνεδρία που είχε ως θέμα «Το υποκείμενο αντιμέτωπο με την εικόνα του», κατά την οποία έγινε προβολή της ταινίας «Θηλεία» (2014, 12') του Βασίλη Λουιέ. Η ταινία έχει ως θέμα τον τρόπο με τον οποίο ένας, ηλικιωμένος πια, ερασιτέχνης ηθοποιός βλέπει ξανά τη σκηνή της ταινίας «Αναπαράσταση» του θόδωρου Αγγελόπουλου στην οποία είχε παίξει 44 χρόνια πριν. Ακολούθησε συζήτηση με συντονιστές τον Γρ. Μανιαδάκη και τον σκηνοθέτη της ταινίας Β. Λουιέ.

Επίσης, την τελευταία ημέρα του Συμποσίου, η Χ. Καραμανωλάκη συντόνισε στρογγυλό τραπέζι με θέμα «Ο εθνικός μας ναρκισσισμός», στο οποίο εισήχθη η ιστορικο-κοινωνική διάσταση των ναρκισσιστικών εκδηλώσεων. Ο Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας Δ. Πιλάντζος στην εισήγησή του «Η αρχαιολογία της ελληνικότητας» υποστήριξε ότι τα μνημεία της αρ-

χαιρότητας προβάλλονται συστηματικά ως νεωτερική κοσμοεικόνα του ελληνικού έθνους. Οι αρχαιότητες και η υποτιθέμενη οργανική σχέση των Νεοελλήνων μαζί τους, εργαλειοποιούνται ως βιοπολιτικοί μηχανισμοί για την εμπέδωση ενός συχνά επιθετικού αρχαιολατρικού ήθους που δείχνει να κυριαρχεί τόσο στον δημόσιο λόγο όσο και στην δημόσια αισθητική – επίσημη ή ανεπίσημη. Ο Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας Γ. Παπαθεοδώρου στην ανακοίνωση του «Καθρέφτη, καθρεφτάκι μου, ποιος είναι ο εχθρός μου;» Πολιτισμικός εθνικισμός, ναρκισσιστική κουλτούρα και θεωρίες συνωμοσίας» ασχολήθηκε με έναν τύπο αφηγήσεων που προβάλλει εξιδανικευμένες ερμηνείες και μανιαϊστικές αντιλήψεις γύρω από την εθνική ταυτότητα: τις θεωρίες συνωμοσίας. Εξετάζοντας ορισμένα σχετικά μοτίβα, προσπάθησε να αναδείξει την οργανική τους σχέση με τον «εθνικό ναρκισσισμό» αλλιώς και να κατανοήσει το ιστορικό παρόν μέσα από την παραγωγή μιας παρανοϊκής πολιτικής μυθολογίας γύρω από το «εθνικό φαντασιακό». Ο Καθηγητής Ιστορίας Α. Λιάκος στην εισήγησή του «Αναλογική σκέψη και αρνητική συνείδηση. Η αντικλίμακα του ναρκισσισμού» έθεσε τα ερωτήματα: Τί είναι η «αναλογική σκέψη» και πώς χρησιμοποιείται στην ιστορία; Τί ορίζουμε ως «αρνητική συνείδηση»; Τι σχέση έχουν όλα αυτά με τον ναρκισσισμό; Αν η «δημιουργική ασάφεια» είναι κανόνας και όχι εξαίρεση, πού βρίσκεται η ψυχανάλυση; και διατύπωσε σχετικές σκέψεις.

Το τελευταίο μέρος του Συμποσίου περιλάμβανε συνεδρία ελευθέρων ανακοινώσεων (υπό την προεδρία του Δ. Ρήγα). Η Κ. Θανοπούλου στην ανακοίνωσή της προσέγγισε το συναίσθημα της ντροπής, μέσα από την παρουσίαση κλινικού υλικού, μεταξύ άλλων και ως μια απόπειρα αναπαράστασης και συμβολοποίησης της τραυματικής ιστορίας του ατόμου. Η ανακοίνωση της Χ. Κοντού αναφέρθηκε στο φαινόμενο του «αρνητικού ναρκισσισμού», και τη σύνδεσή του με το «Περσεφόνειο» φαινόμενο που περιγράφει τον τρόπο, με τον οποίο η ενόρμηση του θανάτου οργανώνει τα ναρκισσιστικά στάδια ανάπτυξης του υποκειμένου. Η Π. Κορκοκίου στην ανακοίνωσή της αναφέρθηκε στην ψυχική λειτουργία ασθενών με οριακές διαταραχές και υποστήριξε ότι το Εγώ αυτών των ασθενών, φαίνεται να έχει δομηθεί ελλιπώς και κατά συνέπεια η διαφοροποίηση με τον άλλο να είναι μερική ή ανύπαρκτη δημιουργώντας μια παθολογική «προσφυτική ταύτιση» ώστε να αποφευχθεί η ναρκισσιστική αιμορραγία. Οι ασθενείς αυτοί αναζητούν ασυνείδητα να (ανα)γεννηθούν μέσα από την καλλιτεχνική τους δραστηριότητα και να αποκτήσουν ένα τρισδιάστατο «σώμα» που τους ανήκει. Η Δ. Χρόνη στην ανακοίνωση «Διαδίκτυο – ένα ολόκληρο σύμπαν που παραδίδεται στην ανθρωπινή «ευτυχία». Ναρκισσισμός και σύγχρονες παθολογίες» υποστήριξε ότι οι εφαρμογές του διαδικτύου επιτρέπουν

άμεσες απολαύσεις, χωρίς την απαραίτητη πρόσβαση σε έναν νόμο ή μία εξουσία.

Στην καταληκτική συνεδρία οι Ν. Χαμπέρης και Γρ. Βασιλαματζής συνόψισαν τα συμπεράσματα των εργασιών του Συμποσίου.

Κλείνοντας αξ σημειώσουμε ότι στο χώρο του Συμποσίου φιλοξενήθηκε ομαδική έκθεση έργων ζωγραφικής με τίτλο «Από Ψυχής Έργα» - αποτέλεσμα ομαδικής δουλειάς των μελών της ομάδας ζωγραφικής του Οικοτροφείου «Κεραμεικός», δομής αποκατάστασης του Ψ.Ν.Α.

Οι εργασίες του Συμποσίου είχαν μεγάλη επιτυχία και σ' αυτό, μεταξύ άλλων, συνέβαλε η έντονη συμμετοχή των συνέδρων στη συζήτηση που ακολουθούσε μετά το τέλος των ομιλιών κάθε συνεδρίας.

Μαρίνα Δεδούλη

Ψυχολόγος

Έχει ολοκληρώσει την εκπαίδευση της ΕΕΨΨ

Νατάσσα Παναγιωτοπούλου

Ψυχολόγος

Πρόεδρος μέλος της ΕΕΨΨ

Από τη νεύρωση στην ψύχωση: Ο δύσκολος ασθενής και ο ναρκισσισμός

Συνομιλία με τον Franco De Masi

Ο Franco DeMasi συμμετείχε στο XIV Συμπόσιο της ΕΕΨΨ με θέμα «Ναρκισσισμός: 100 Χρόνια Μετά», που διεξήχθη στην Αθήνα στις 27-29 Μαΐου 2015, με την εισήγηση «Narcissism: one or many», ενώ επόπτευσε και σε κλινικό υλικό. Στη συνέντευξη που ακολούθησε, απαντά σε ερωτήσεις που του θέσαμε, κυρίως σχετικά με την κλινική του πρακτική, τις θεωρητικές της προεκτάσεις και την επίδραση του ύστερου κλινικού έργου του Herbert Rosenfeld σε αυτές.

Σαν ψυχαναλυτές, τα τελευταία ιδίως χρόνια, αναφερόμαστε συχνά στον δύσκολο, ή σοβαρά διαταραγμένο, ή τον μη-νευρωτικό ασθενή. Μια και αυτός είναι το θέμα του τελευταίου σας βιβλίου, θα μπορούσατε να μας περιγράψετε τα βασικά δομικά του χαρακτηριστικά, και την τεχνική σας προσέγγιση στη θεραπεία του;

F. De M.: Όταν εργαζόμαστε με τον δύσκολο ασθενή, πρέπει να τον θεωρούμε όχι μόνο σαν ένα άτομο με την προσωπική του ιστορία και βίβλο, αλλά και σαν φορέα ενός ειδικού ψυχοπαθολογικού σχηματισμού, ο οποίος θα αχρήστευε κάθε θεραπευτική προσπάθεια, αν δεν ταυτοποιόταν και δεν αντιμετωπιζόταν ανάλογα.

Στην παραδοσιακή αναλυτική θεωρία, οι άμυνες που ενεργοποιούνται για να προστατέψουν το άτομο εναντίον του άγχους, μειώνουν τη ζωντάνια του. Αντίθετα, όταν αντιμετωπίζουμε τις πιο περίπλοκες διαταραχές στην ανάπτυξη, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι αυτή η θεώρηση δεν είναι επαρκής για να συληθούμε την αυτοκαταστροφική δυναμική που είναι παρούσα στις πιο σοβαρές παθολογίες. Η παρουσία ψυχοπαθολογικών κατασκευών, η απροθυμία για αναλυτική εξάρτηση και οι διαστρεβλώσεις του Υπερεγώ είναι κάποιοι από τους παράγοντες που συμβάλλουν στην ιδιαίτερη δυσκολία αυτών των θεραπειών.

Το ψυχικό καταφύγιο είναι μια από τις πιο συχνές ψυχοπαθολογικές κατασκευές. Μια από τις συννηθέστερες καταλήξεις μίας αποτυχημένης πρώιμης συναισθηματικής αλληλεπίδρασης μητέρας – βρέφους, είναι το παιδί να αποσύρεται από τις ανθρώπινες σχέσεις για να ζητήσει καταφύγιο στον δικό του ξεχωριστό κόσμο. Η αποσύνδεση αυτή από την πραγματικότητα μπορεί να συμβεί,

είτε με την πλήρη καταβύθιση σε αισθησιακή και αυνανιστική αυτοδιέγερση, είτε με τη δημιουργία ενός φανταστικού κόσμου που εκλαμβάνεται ως αληθής. Έτσι το παιδί συνηθίζει να ζει σε έναν άλλο, κρυφό κόσμο που του προσφέρει απόλαυση.

Είμαι πεπεισμένος ότι αυτή η παθολογική κατασκευή μπορεί σχεδόν πάντα να ανιχνευθεί στους πιο πολύπλοκους, οριακούς ή ψυχωτικούς ασθενείς. Πρόκειται, στην πραγματικότητα, για μια μαζική διαστρέβλωση της ψυχικής λειτουργίας, η οποία παρεμποδίζει τη συναισθηματική ανάπτυξη, ωρίμανση και δυνατότητα για σχέση. Η παρατεταμένη ισχύς μιας τέτοιας παθολογικής κατασκευής πηγάζει από το ότι εγκαταστάθηκε στον ψυχισμό πολύ πρώιμα, χωρίς ο ασθενής να διαθέτει άλλο τρόπο λειτουργίας.

Η ικανότητά τους για συμβολιοποίηση και νοηματοδότηση των συναισθηματικών τους καταστάσεων είναι, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, κατεστραμμένη. Ασθενείς που δεν έχουν βιώσει καλή νηπιακή εξάρτηση είναι συχνά δύσπιστοι σε κάθε είδος δεσμού, γι' αυτό πρέπει να υιοθετηθεί μια παρατεταμένη και προσεκτική προσέγγιση, ώστε να επιτύχουμε να εγκαταστήσουμε τις απαραίτητες συνθήκες για θεραπεία.

Παρότι είναι πάντοτε σημαντικό να εξερευνούμε τη δομή του Υπερεγώ, αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό με τους δύσκολους ασθενείς, διότι συχνά κρύβουν ένα καλώς περιχαρακωμένο παθολογικό Υπερεγώ, το οποίο έχει απωλέσει την σταθεροποιητική λειτουργία του και προκαλεί τύψεις ή συναισθήματα διωκτικής ενοχής. Οι ασθενείς αυτοί βασανίζονται από ενοχή που κατευθύνεται όχι απαραίτητα προς την επιθετικότητά τους, αλλά συχνότερα κατακρίνει τις επιθυμίες ή τις συναισθηματικές ανάγκες τους. Φαίνεται ότι έχουν

εσωτερικεύσει ένα αντικείμενο που κατηγορεί τις ανάγκες τους και, κατά πάσα πιθανότητα, αναπαράγει την ίδια επικριτική απάντηση με την οποία οι μπότερες τους θα είχαν αρχικά υποδεχτεί τις προσπάθειες για συναισθηματική εγγύτητα.

Μια χαρακτηριστική πλευρά αυτών των ασθενών είναι ότι απαιτούν μακρές αναλύσεις, πρωτίστως διότι οι παθολογικοί αστερισμοί είναι πολύ ισχυρά εμπυδωμένοι στην προσωπικότητά τους, σε πολύ πρώιμο χρόνο και με έντονα δομημένο τρόπο. Επομένως, η εργασία της «κατεδάφισης» και της αναδόμησης της προσωπικότητάς τους χρειάζεται διαρκή και έντονη προσπάθεια, τόσο από τη μεριά του αναλυτή, όσο και του αναλυόμενου. Έτσι συμβαίνει με συγκεκριμένους ασθενείς, π.χ. τους διαστροφικούς, οι οποίοι οργάνωσαν την απόσυρσή τους σε πολύ πρώιμη ηλικία. Παρότι αυτό είναι σχετικά αναμενόμενο, είμαστε σίγουρα σε μια δύσκολη περιοχή μαζί τους.

Συμπερασματικά, συναντάμε κάποιες ειδικές δυσκολίες στην ανάληψη των οριακών ή των ψυχωτικών ασθενών, οι οποίοι παρουσιάζουν μια εντελώς διαφορετική ψυχική κατασκευή, στην οποία δεν μπορούμε να εφαρμόσουμε την ψυχαναλυτική μέθοδο που δημιουργήθηκε για την κατανόηση των νευρωτικών ασθενών.

Έχετε επιμεληθεί και δημοσιεύσει τα Κλινικά Σεμινάρια που ο Herbert Rosenfeld έδωσε στην Ιταλία, την περίοδο 1978-1985. Ποιές είναι οι αναμνήσεις σας από αυτόν;

F. De M.: Ο H. Rosenfeld θεωρείται ένας από τους πιο σημαντικούς αναλυτές της εποχής μας. Τον προσκαλέσαμε πριν τριάντα χρόνια περίπου, όντας νέοι ιταλοί ψυχαναλυτές, γιατί ήταν διάσημος για τις θεραπείες του με τους σχιζοφρενικούς ασθενείς, τις μελέτες για την αποπροσωποποίηση και τη σύγχυση στις ψυχωτικές καταστάσεις, αλλά κυρίως για τη σύλληψη της έννοιας του καταστροφικού ναρκισσισμού. Όταν ξεκίνησε να έρχεται στην Ιταλία ήταν σχεδόν εβδομήντα χρονών. Όμως ο ενθουσιασμός και η αφοσίωση με την οποία εργαζόταν, για πολλές συναπτες ώρες, διέψευδαν ότι ήταν ένας ηλικιωμένος άνδρας. Στην πραγματικότητα εμείς, κάποιες φορές, αδυνατούσαμε να ακολουθήσουμε το βήμα του. Θυμάμαι κάποιες φορές, στο τέλος μιας ημέρας κοπιώδους εργασίας, να μας ζητάει να τον συνοδεύσουμε σε ένα μακρινό περίπατο! Ήταν πραγματικά ακούραστος και γεμάτος ενέργεια. Ήταν χαρισματικός και αφοσιωμένος στην κλινική εργασία, και ανέπτυξε το υλικό με φαντασία αλλά και ρεαλισμό. Η γεμάτη νόημα

δεκτικότητα με την οποία εργαζόταν στη διάρκεια των σεμιναρίων αυτών, τα κατέστησε ιδιαίτερα καρποφόρα για τους νέους ιταλούς αναλυτές, και ιδιαίτερα για εμένα. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι ο Rosenfeld που συναντήσαμε στην Ιταλία, ήταν ικανός να ανοίξει νέους ορίζοντες στην κλινική πρακτική, θέτοντας υπαινικτικά σε επερώτηση κάποιες προηγούμενες απόψεις, δικές του ή του κύκλου του.

Ποιά είναι η θέση των εννοιών του θετικού και Αρνητικού Ναρκισσισμού, που καθιέρωσε ο H. Rosenfeld, στην καθημερινή κλινική σας εργασία;

F. De M.: Ο Rosenfeld διακρίνει δυο πλευρές παθολογικού ναρκισσισμού: λιβιδινικό και καταστροφικό. Στον λιβιδινικό ναρκισσισμό η υπερεκτίμηση του εαυτού, βασισμένη κυρίως στην εξιδανίκευση του εαυτού, παίζει κεντρικό ρόλο, και επιτυγχάνεται πρωτίστως σε βάρος του αντικειμένου. Σε αντίθεση με τον λιβιδινικό, ο Rosenfeld αναφέρεται και στον καταστροφικό ναρκισσισμό, μια καταστροφική οντότητα, έκφραση της ενόρμησης του θανάτου, που επιτίθεται στην υγιή πλευρά του εαυτού. Θεωρεί ότι, σε ορισμένες σοβαρές ψυχοπαθολογίες, εξιδανικεύεται ένας κακός εαυτός, μια κακή εσωτερική οντότητα. Αυτή η άρρωστη πλευρά που εξιδανικεύεται, σταδιακά καταφέρνει να επικρατήσει στο υπόλοιπο της προσωπικότητας, ασκώντας προπαγάνδα, η οποία υπόσχεται μια εύκολη λύση σε κάθε πρόβλημα. Συχνά συνυπάρχει ένα παθολογικό Υπεργώ, σε συμμαχία με την άρρωστη πλευρά. Η ναρκισσιστική αυτή κατασκευή μπορεί να αναπαρασταθεί με τη φιγούρα ενός μεγαλειώδους χαρακτήρα, που υπόσχεται ευζωία στον ασθενή, εφόσον αυτός παραδοθεί και υποταχθεί.

Στην κλινική μου προσέγγιση χρησιμοποιώ τους δυο όρους του Rosenfeld, θεωρώντας ότι είναι απαραίτητο να έχουμε, απέναντί τους, δυο διαφορετικές τεχνικές απαντήσεις και αντιμεταβιβαστικές στάσεις. Ο λιβιδινικός ναρκισσισμός μπορεί να αντιμετωπισθεί σαν μια παιδική στάση, η οποία επιτρέπει τον προοδευτικό μετασχηματισμό της στη διάρκεια της θεραπείας. Ο καταστροφικός ναρκισσισμός, αντίθετα, πρέπει να θεωρηθεί σαν μια παθολογική οργάνωση, παρόμοια με ένα παντοδύναμο παραλήρημα, η οποία στοχεύει να υποτάξει τη σχεσιακή και συναισθηματική πλευρά του εαυτού. Πρέπει συνεχώς να αναλύουμε τη διαστροφική φύση του καταστροφικού ναρκισσισμού, στη διάρκεια της θεραπείας, ώστε να βοηθήσουμε τον ασθενή να διακρίνει την καλή από την κακή πλευρά της προσωπικότητας, και

να απελευθερώσει την πρώτη από την δύναμη της δεύτερης. Η κακή πλευρά βιώνεται από τον ασθενή σαν πανίσχυρη, η καλή σαν αδύναμη.

Συμπερασματικά, η διαφορά ανάμεσα στο λιβιδινικό και τον καταστροφικό εαυτό εξαρτάται από το τι εξιδανικεύεται: στο λιβιδινικό ναρκισσισμό εξιδανικεύεται η καλοσύνη του Εαυτού, ενώ στον καταστροφικό εξιδανικεύεται η σκληρή και συναισθηματικά ψυχρή πλευρά της προσωπικότητας.

Για την Klein και τους μετα-κλαϊνικούς αναλυτές (Segal, Rosenfeld, Bott Spillius, Britton, Steiner κλπ), η έννοια της ενόρμησης του θανάτου κατέχει κεντρική σημασία. Ποιά είναι η δική σας προσωπική κατανόησή της, και πώς την χρησιμοποιείτε στην κλινική σας εργασία;

F. De M.: Η άποψή μου είναι ότι δεν είναι απαραίτητο να διατυπώσουμε την ύπαρξη μιας έμφυτης δύναμης για να εξηγήσουμε την καταστροφικότητα στο κλινικό πεδίο. Μου φαίνεται πιο χρήσιμο να συνδέσουμε την καταστροφικότητα πολλών σοβαρών ασθενών με το βρεφικό τραύμα, ειδικά με το τραύμα εξαιτίας μιας επίμονης συναισθηματικής έλλειψης. Όταν η σχέση εξάρτησης από το πρωταρχικό αντικείμενο αποτυγχάνει, ή προκαλεί σοβαρές μαιώσεις, το βρέφος μπορεί να αναπτύξει ψυχοπαθολογικές δομές εναντίον της ζωής και του σχετίζεσθαι. Η καταστροφικότητα εναντίον των καλών αντικειμένων, καθώς εκλιύεται εξαιτίας της τραυματικής οργής και της παντοδυναμίας του μη-σχετίζεσθαι, μπορεί να θεωρηθεί υπο-προϊόν του τραύματος.

Πάντως η ακολουθία τραύμα - καταστροφικότητα δεν είναι γραμμική, ούτε αυστηρά επαγωγική, και απαιτεί μια προσεκτική ανακατασκευή κατά την αναλυτική θεραπεία. Αναπτύσσεται κυρίως σε παιδιά με βαθιά συναισθηματική έλλειψη, μέσω παθολογικών ταυτίσεων με καταστροφικές μορφές, και μέσω αποσύνδεσης από την ψυχική πραγματικότητα. Καθώς το είδος αυτό των φαντασιώσεων γεννά απόλαυση, εμφανίζεται μια ψυχρή καταστροφικότητα, απόμακρη από κάθε συναισθηματικό πάθος, σε εξάρτηση από παθολογικούς αστερισμούς, οι οποίοι συνεχώς ελκύουν ο ένας τον άλλο.

Η άποψη που προτείνω είναι ότι η έννοια της ενόρμησης του θανάτου δεν βρίσκει πειστική εξήγηση στην αναλυτική κλινική πρακτική. Αντιθέτως, μπορούμε να θεωρήσουμε την καταστροφικότητα σαν μια μεταμορφωτική δυναμική, σύμφυτη με τον ανθρώπινο ψυχισμό, όταν οι συνθήκες της ζωής καθίστανται, υποκειμενικά και αντικειμενικά,

αβιώτες. Στη σφαίρα των ψυχικών φαινομένων, η καταστροφικότητα υπεισέρχεται σε σοβαρές ψυχοπαθολογίες όπως η διαστροφή, ανορεκτικά και βουλημικά σύνδρομα, τοξικομανίες και ψυχώσεις. Η ανθρώπινη καταστροφικότητα δηλαδή, δεν προέρχεται από μια καταγωγική διαθεσιμότητα (η ενόρμηση του θανάτου), αλλά απαιτεί μια μακρά και πολύπλοκη ανάπτυξη, υποκινούμενη, κάποιες φορές, και από την περιβαλλοντική καταστροφικότητα. Υπ'αυτή την έννοια, φαίνεται ουσιαστικά να θεωρήσουμε την ύπαρξη μιας εσωτερικής παθολογικής οργάνωσης, η οποία σχηματίζεται σταδιακά και τείνει να καταλαμβάνει τον ψυχισμό. Η μετασχηματιστική διαδικασία, που ευνοεί την κατασκευή ενός απάνθρωπου κόσμου, συμβαίνει σε αποσύνδεση από την υπόλοιπη προσωπικότητα. Σε αυτό το ψυχικό καταφύγιο η καταστροφικότητα προκαλεί ψυχική διέγερση, η οποία καθιστά το κακό απολαυστικό και ακαταμάχητο. Έτσι, η ανθρώπινη καταστροφικότητα συνδέεται πολύ ισχυρά με την απόλαυση που αντλεί ικανοποίηση από το κακό. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, και να μετατραπεί η πρωταρχική επιθετικότητα σε καταστροφικότητα, απαιτείται μια μακρά διαδικασία, στην οποία οι έμφυτες πηγές συνδυάζονται με τις περιβαλλοντολογικές αφορμές, ώστε να καταλήξουν σε ένα διαστροφικό αστερισμό, ο οποίος επιτείνει την καταστροφική πράξη σαν απόδειξη δύναμης, ανωτερότητας και παντοδυναμίας.

Έχετε εργασθεί συστηματικά με ψυχωτικούς ασθενείς, και έχετε περιγράψει πολύ γλαφυρά την εργασία σας μαζί τους στο βιβλίο σας «Ευαισθησία στην Ψύχωση». Η ψυχανάλυση όμως παραμένει επιφυλακτική, ή και απρόθυμη σχετικά με τη θεραπεία αυτών των ασθενών. Ποιά είναι η γνώμη σας όσον αφορά αυτή τη στάση;

F. De M.: Η γνώμη μου είναι ότι η δυσκοιλία της ψυχανάλυσης και των ψυχαναλυτών στη θεραπευτική προσέγγιση των ψυχωτικών προέρχεται, τουλάχιστον, από δύο βασικές αιτίες. Η πρώτη είναι ότι ο Freud δημιούργησε μια αναλυτική τεχνική κατάλληλη για τους νευρωτικούς ασθενείς. Οι νευρωτικοί χρησιμοποιούν το ψυχοδυναμικό ασυνείδητο και είναι ικανοί να ονειρευθούν με συμβολικό τρόπο και να έχουν επίγνωση των πράξεών τους. Οι αναλυτές που αντιμετωπίζουν αυτό το είδος ασθενών, είναι έτοιμοι να ερμηνεύσουν συμβολικά τα λόγια και τα όνειρά τους, να αποκαλύψουν τη μεταβίβασή τους (η οποία συντίθεται με συμβολικά μέσα), ώστε να μετασχηματίσουν τις άμυνες, τις αρνήσεις και τις

απωθήσεις τους. Ο στόχος είναι να αποκαλύψουν τις ασυνείδητες επιθυμίες και συγκρούσεις, να ευοδώσουν τις παιδικές αναμνήσεις, και να δυναμώσουν τις επανορθωτικές διαδικασίες.

Στη θεραπεία των ψυχωτικών ασθενών βρισκόμαστε σε ένα διαφορετικό πεδίο. Είμαστε στην περιοχή της αισθητηριακότητας, και όχι της σκέψης. Ο νους χρησιμοποιείται στην ψύχωση σαν αισθητηριακό όργανο, και δεν λειτουργεί σαν όργανο της σκέψης, ικανό να δημιουργεί την ψυχική πραγματικότητα. Αυτή η διαταραχή της χρήσης του νου, σε ένα προχωρημένο στάδιο της ψυχωτικής διαδικασίας, γεννά τις ψευδαισθήσεις, σαν αποτέλεσμα της χρήσης του με αισθητηριακό τρόπο. Φυσιολογικά, οι αντιλήψεις μετατρέπονται σε αναπαραστάσεις και σύμβολα. Στον ψυχωτικό, μια αντίληψη που δημιουργείται στη φαντασία γίνεται αίσθηση, παίρνοντας τη μορφή μιας πραγματικότητας των αισθήσεων που δεν αμφισβητείται – μιας πραγματικότητας που έχει την ίδια ποιότητα και σταθερότητα με την πραγματικότητα που υπάρχει μέσα μας ως αναπαράσταση του εξωτερικού κόσμου. Ενώ το όνειρο είναι μια αναπαράσταση (σκέψεων, συναισθημάτων, προβλημάτων ή συγκρούσεων), το παραλήρημα είναι εντελώς αισθητηριακό, και δεν έχει πρόσβαση στην αναπαραστατικότητα και το συμβολικό. Ο ψυχωτικός έχει αποκαλύψει μάλλον, παρά σκέψει για τα πράγματα. Η ψυχική του κατάσταση είναι ανάλογη με αυτή του μυστικιστή, όταν έρχεται σε επαφή με το θείο.

Ο Rosenfeld έφτασε στο σημείο να βεβαιώνει, εξαιτίας αυτών των διαφορών, ότι οι αναλυτές πρέπει να μαθαίνουν από την αρχή πώς να θεραπεύουν έναν ψυχωτικό διότι, ό,τι μαθαίνουν για τη θεραπεία των «κανονικών» ασθενών δεν είναι εφαρμόσιμο στους ψυχωτικούς. Οι αναλυτές θα πρέπει να αποκτούν νέες θεραπευτικές ικανότητες για τη θεραπεία των ψυχωτικών ασθενών, μέσω ειδικής εκπαίδευσης.

Ο δεύτερος λόγος της δυσκολίας της ψυχανάλυσης να κατασκευάσει μια εμπειριστατωμένη τεχνική για τους ψυχωτικούς, έγκειται στο ότι δεν είμαστε εξοικειωμένοι με τη μη-εξασθένιση της ψύχωσης. Δεν είναι ασυνήθιστο η ίδια παραληρητική κατασκευή να επανεμφανίζεται μετά από διαλείματα, ενώ ο ασθενής φαίνεται ελεύθερος από αυτήν. Το παραλήρημα αλληλάζει, οι πρωταγωνιστές είναι διαφορετικοί, αλλά η παραληρητική κατασκευή καθαυτή παραμένει απaráλληλη. Από την άλληλη, το γεγονός ότι ένα διωκτικό παραλήρημα, στο οποίο ο ασθενής φοβάται για τη ζωή του, μπορεί να αποτελεί μια

αυθεντική τραυματική εμπειρία, μπορεί να εξηγήσει γιατί το παραλήρημα επιστρέφει. Σε αυτή την περίπτωση η ψυχωτική εμπειρία δεν μπορεί εύκολα να μετασχηματισθεί, όχι μόνο εξαιτίας της αισθητηριακής της ποιότητας, αλλά και της τραυματικής της φύσης. Εφόσον ξεπερασθεί, το παραλήρημα, όπως το τραύμα, αποσυνδέεται και παραμένει σαν κάτι που δεν έχει γίνει αντικείμενο ψυχικής επεξεργασίας και συνεπώς δεν είναι δυνατόν να «ξεχασθεί». Αυτό είναι ένα μόνο παράδειγμα των πολλών δυσκολιών που συναντάμε στη θεραπεία των ψυχωτικών.

Για μένα είναι κρίμα που τόσο λίγοι συνάδελφοι ενδιαφέρονται για μια τέτοια θεραπεία. Όπως γνωρίζουμε, οι ελπίδες που είχαμε στο παρελθόν για τη θεραπεία τους σταδιακά μειώθηκαν, καθώς η κλινική μας εμπειρία αποδείχθηκε ιδιαίτερα δύσκολη. Ο ψυχαναλυτής που σκοπεύει να δουλέψει μαζί τους, δεν περιμένει να κοιμηθεί ήρεμα τη νύχτα, γιατί αυτή η θεραπεία απαιτεί έντονη συγκέντρωση, μεγάλες ικανότητες και πλούσια εμπειρία. Η πορεία της νόσου είναι απρόβλεπτη, και ο αναλυτής γνωρίζει καλά ότι δεν διαθέτει ακόμα τα κατάλληλα εργαλεία για μια τέτοια εργασία. Στο κάτω – κάτω, όταν αντιμετωπίζουμε έναν ψυχωτικό, δεν μπορούμε να αναφερθούμε στην προσωπική μας ανάλυση ή στην επαγγελματική μας εμπειρία με διαφορετικούς ασθενείς. Βρισκόμαστε σε μια εντελώς αχαρτογράφητη περιοχή. Αυτός είναι ο λόγος που δεν αναφερόμαστε συχνά στη θεραπεία τους, στις επιστημονικές μας συναντήσεις ή στις μεταξύ μας συζητήσεις, και γιατί οι κλινικές μας συνεισφορές σε αυτό το αντικείμενο φαίνεται να αποφεύγουν τα ουσιώδη ζητήματα. Η ψυχωτική κατάσταση παραμένει ακόμα ένας μυστηριώδης κόσμος. Ως ψυχαναλυτές δεν έχουμε ακόμα φτάσει σε τέτοια επίπεδα βάθους και ακρίβειας, στο θεωρητικό ή το κλινικό πεδίο, που θα μας επέτρεπαν να συλλάβουμε πλήρως τον ψυχικό πόνο της ψύχωσης.

Θα θέλαμε τα σχόλιά σας για τη σημερινή θέση της ψυχανάλυσης και τη σχέση της με την ψυχιατρική, στην Ιταλία και παγκοσμίως, όπως και κάποιες σκέψεις για το μέλλον της.

F. De M.: Μετά από μια σημαντική πρόοδο που επιτεύχθηκε την μεταπολεμική περίοδο, η ανάπτυξη της ψυχανάλυσης φαίνεται να έχει κάπως σταματήσει. Μια από τις πιθανές αιτίες ίσως να είναι ότι οι αναλυτές έχουν, τελευταία, επικεντρώσει την προσοχή τους στη σύγκριση και απαρίθωση των διάφορων μοντέλων τα οποία αναπτύχθηκαν προς διαφορετικές κατευθύνσεις,

τις τελευταίες δεκαετίες, εξαιτίας γεωγραφικών και πολιτισμικών λόγων. Αυτές οι προσπάθειες πιθανώς να έχουν απομακρύνει την προσοχή και την ενέργειά μας από την αληθινή κλινική έρευνα. Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να θυμίσω τη ριζοσπαστική άποψη του Mark Solms, ενός συναδέλφου που προσπαθεί ενεργά να απαρτιώσει την ψυχανάλυση και την νευροεπιστήμη. Ο Solms θεωρεί ότι η ψυχανάλυση σήμερα έχει χάσει την συνολική εικόνα και απασχολείται μόνο με τον εαυτό της, και όχι με τον ψυχισμό συνοδικά. Κατ' αυτό τον τρόπο έχει χάσει το αντικείμενό της, έχοντας εισέλθει σε μια εγωκεντρική σχέση με τον εαυτό της. Οι απόψεις του Solms έχουν ίσως κάποιους περιορισμούς, διότι δεν λαμβάνουν υπ' όψιν τους όλες τις πρόσφατες (ψυχαναλυτικές) συνεισφορές που επιχειρήσαν να εξετάσουν, σε μεγαλύτερο βάθος, τον τρόπο με τον οποίο συμβαίνει η επικοινωνία ανάμεσα στον ψυχισμό του αναλυομένου και τον ψυχισμό του αναλυτή, ποιές είναι οι ασυνείδητες διαδικασίες του δεύτερου που τον βοηθούν να φτάσει στη διατύπωση μιας ερμηνείας, και ποιά είναι η συμμετοχή αμφοτέρων στην κατασκευή της αναλυτικής διαδικασίας. Και δεν είναι μόνο αυτό: τις τελευταίες δυο δεκαετίες η σχέση μητέρας - παιδιού, η οποία μέλλεται να δομήσει ή να διαστρεβλώσει την προσωπικότητα του νεογέννητου, έχει μελετηθεί συστηματικά και εξονυχιστικά (ιδίως μέσω της θεωρίας της προσκόλλησης (attachment), και της έρευνας βρέφους). Ιδιαίτερη αξία και προσοχή έχει επίσης δοθεί στην απάντηση εκείνου που φροντίζει, ώστε να παράγει προσωπική συναισθηματική αξία.

Παρόλα αυτά, είναι επίσης αλήθεια ότι η σύγχρονη ψυχανάλυση έχει χαλαρώσει τους δεσμούς της με την κλινική πράξη. Αρκεί να σκεφτούμε τις όλο και πιο πολυπλοκές εργασίες, στις οποίες το κλινικό υλικό είναι, αναλογικά, πολύ ελαττωμένο. Επιπλέον, όταν παρουσιάζεται μια κλινική περίπτωση, η συζήτηση περιορίζεται συχνά σε μια μεμονωμένη σκηνή (ακολουθία κλινικού υλικού), χωρίς περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το ιστορικό του ασθενούς ή το επίπεδο βαρύτητας της διαταραχής. Πιστεύω ότι η περαιτέρω διερεύνηση των δομών που εμποδίζουν την κανονική λειτουργία του ασυνειδήτου, θα μας επέτρεπε να πλησιάσουμε στο άλυτο μυστήριο των πιο περίπλοκων παθολογιών, και να δούμε τη λειτουργία του νου με νέο βλέμμα, ανακαλύπτοντας σχέσεις, διαδικασίες και ψυχικές πραγματικότητες οι οποίες δεν έχουν κωδικοποιηθεί από την παραδοσιακή μεταψυχολογία.

Κατά τη γνώμη μου, η βαθύτερη έρευνα στο πεδίο των πιο πολυπλοκών ψυχοπαθολογιών θα ευόδωνε μια πιθανή ανάπτυξη της μεθόδου μας και θα ενίσχυε τους δεσμούς με την ψυχιατρική. Οι ψυχίατροι συνάδελφοί μας έχουν να επιτελέσουν καθημερινά μια σκληρή δουλειά, και εμείς μπορούμε να τους βοηθήσουμε, με την αυξημένη γνώση μας, στη θεραπευτική τους εργασία με τους ασθενείς. Στην Ιταλία έχουμε προοδευτικά δημιουργήσει μια καλή σχέση με την ψυχιατρική, και ένας ικανός αριθμός ψυχαναλυτών εργάζεται στις ψυχιατρικές δομές (πιο πολύ στο Πανεπιστήμιο, όπου η πλειοψηφία είναι γνωσιακοί δάσκαλοι). Αρκετοί συνάδελφοι κάνουν εποπτείες σε ψυχιατρικά τμήματα, και τα Κέντρα της Ιταλικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, όπως το δικό μας Κέντρο στο Μιλάνο, οργανώνουν σεμινάρια ή ομαδικές εποπτείες για ψυχιάτρους, με καλά αποτελέσματα.

Ο Franco DeMasi είναι ψυχίατρος και ψυχαναλυτής, διδάσκων αναλυτής της Ιταλικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας και πρώην πρόεδρος του Κέντρου Ψυχανάλυσης του Μιλάνου. Σαν ψυχίατρος έχει εργαστεί για πολλά χρόνια σε ψυχιατρικά νοσοκομεία, και τα βασικά του ενδιαφέροντα αφορούν σε θεωρητικά και τεχνικά ζητήματα σε σχέση με την ψυχαναλυτική θεραπεία των σοβαρά διαταραγμένων και των ψυχωτικών ασθενών. Μερικά από τα σημαντικότερα βιβλία του είναι:

Herbert Rosenfeld at Work: Italian Seminars (2001), Vulnerability to Psychosis: a Psychoanalytic Study of the Nature and Therapy of the Psychotic State (2009), Working with Difficult Patients: from Neurosis to Psychosis (2015), όλα στις εκδόσεις Karnac.

Επιμέλεια:

Γιώργος Χατζησταυράκης

Ψυχίατρος, Ψυχαναλυτής
Τακτικό μέλος της ΕΕΨΨ

Γρηγόρης Μανιαδάκης

Ψυχίατρος, Ψυχαναλυτής
Τακτικό μέλος της ΕΕΨΨ
Συνεκδότης του περιοδικού
International Forum of Psychoanalysis

Δεύτερες σκέψεις

Οι Δεύτερες σκέψεις, ένα από τα σημαντικότερα βιβλία του Wilfred R. Bion, περιλαμβάνουν κείμενα που έγραψε και δημοσίευσε ο Wilfred R. Bion κατά την περίοδο 1950-62. Ο τίτλος του βιβλίου αποτελεί αντανάκλαση της δομής του. Πέρα δηλαδή από τα εδώ και πολλές δεκαετίες κλασικά κείμενα του σχετικά με τη σχιζοφρενική σκέψη, το ψυχωτικό μέρος της προσωπικότητας, την αλαζονεία, τις ψευδαισθήσεις, τις επιθέσεις στις συνδέσεις, τον φαντασιακό δίδυμο, τη θεωρία του σκέπτεσθαι, στο βιβλίο περιέχεται επίσης, μέσω του «Σχολιασμού» που έγραψε για αυτά ο ίδιος ο συγγραφέας, μια αναθεώρηση των ίδιων του των κειμένων – και μαζί μια σειρά από συλλογισμούς σχετικά με τη φύση της γνώσης, της καταγραφής της και της επικοινωνίας στην ψυχανάλυση. Οι συλλογισμοί αυτοί γονιμοποίησαν σε μέγιστο βάθος και εύρος την ψυχαναλυτική πρακτική και θεωρία, και άνοιξαν νέους δρόμους στο ψυχαναλυτικό σκέπτεσθαι. Οι Δεύτερες σκέψεις, μεταφράστηκαν στα Ελληνικά από ομάδα μετάφρασης της ΕΕΨΨ με την επιμέλεια του Δημήτρη Κυριαζή και εκδόθηκαν από τις εκδόσεις Βήτα. Δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς τη σημασία του εγχειρήματος. Εδώ παραθέτουμε ένα κείμενο του Δημήτρη Κυριαζή και ένα του Γρηγόρη Βασιλαματζή με αφορμή την ελληνική έκδοση του σπουδαίου αυτού έργου, όπως παρουσιάστηκαν σε ειδική εκδήλωση, στο Συμπόσιο «Ναρκισσισμός, 100 χρόνια μετά».

Μεταφράζοντας τον Bion στα Ελληνικά:

Ορισμένες προεκτάσεις στην κατανόηση της ψυχαναλυτικής σχέσης στο πλαίσιο της σκέψης του

I. Εισαγωγή

Από τον Σεπτέμβριο του 2009 μέχρι τον Ιούνιο 2012, οργανώθηκε μια ομάδα εργασίας υπό την αιγίδα της ΕΕΨΨ και λειτούργησε σε εθελοντική βάση, με θεματικό άξονα: «ψυχαναλυτική θεωρία και τεχνική, με βάση τη σκέψη του Bion». Καρπός της εργασίας της ομάδας αυτής είναι η Ελληνική έκδοση αυτού του βιβλίου (Bion, W. [1967/2015]). Προέκυψε αυθόρμητα η έκδοση ως αίτημα όλων των μελών της ομάδας και ως αξιοποίηση της δημιουργικής τους εργασίας, με στόχευση να αποτελέσει μια συνεισφορά στην Ελληνική ψυχαναλυτική βιβλιογραφία.

Η ομάδα μετάφρασης συγκροτήθηκε από τα πιο κάτω αναφερόμενα πρόσωπα κατά αλφαβητική σειρά: Βασιλοπούλου Κ., Γυφτόπουλου Ε., Δεδούση Μ., Ισαακίδου Γλ., Ζέϊκου Εβ., Καπράλος Γ., Κοκκώση Μ., Κοράλλη Λ., Λαζαράτου Τ., Σπυροπούλου Α., Σταθόπουλος Α., και Χατζής Η. Μία υποομάδα εργασίας (Κοκκώση Μ., Κοράλλη Λ. και επιμελήτριας) συνέθεσε ένα γλωσσάρι των όρων του Bion (Αγγλικό-Ελληνικό) που πε-

ριελήφθει στο βιβλίο και επιμελήθηκε το ευρετήριο όρων. Ιδιαίτερη μνεία επιθυμώ να κάνω εδώ για την Κοκκώση, Μ. και την Κοράλλη Λ., οι οποίες συνέβαλλαν ουσιαστικά και στην τελική επεξεργασία των επί μέρους κειμένων.

II. Η Επιλογή του βιβλίου, η μετάφραση και οι δυσκολίες της

Το βιβλίο αυτό παρουσιάζει εξαιρετικό κλινικό, θεωρητικό και επιστημονολογικό ενδιαφέρον. Οι απόψεις που εκθέτει εδώ ο Bion επηρέασαν σημαντικά την εξέλιξη της ψυχαναλυτικής θεωρίας και τεχνικής σε σχέση με την ψυχαναλυτική θεραπεία των ψυχωτικών και οριακών ασθενών. Με αυτή την έννοια οι «Δεύτερες Σκέψεις» είναι κλασικό στο είδος του και καινοτόμο στις απόψεις του βιβλίο, ενώ ταυτόχρονα, οριοθετεί μια μεταβατική περίοδο στην εξέλιξη της σκέψης του συγγραφέα του.

Το να μεταφράσει κανείς τον Bion στα Ελληνικά, είναι μια σοβαρή πρόκληση και συγχρότως μια διανοητική απόλαυση. Ο γραπτός του

λόγος διατηρεί σε μεγάλο βαθμό την προφορική του δομή και την καθημερινή γλώσσα. Συγχρόνως το κείμενο βρίσκεται πολύπλοκων νοημάτων, μεταφορικών και ποιητικών εικόνων που κάνουν το κείμενο ιδιαίτερο και μοναδικό. Προσπαθήσαμε όλοι μας, μεταφραστές και επιμελητές, να ακολουθήσουμε με όση ήταν δυνατό ακρίβεια, το νόημα του αγγλικού πρωτοτύπου παρά το σύνθετο του λόγου και των νοημάτων.

III. Η θεωρία για την σκέψη και η θεωρία του για την Απόλυτη Αλήθεια

Η εισαγωγή της έννοιας της καταστροφικής αλληλαγής, παράλληλα με την θεωρία του για τις διαταραχές της σκέψης και της γλώσσας, (του σχηματισμού συμβόλων, της εργασίας και της διαδικασίας του ονείρου, της λειτουργία Άλφα), όπως και η έμφαση που δίνει στις καταστροφικές επιθέσεις στους δεσμούς κατά τη σχιζοειδή-παρanoiειδή θέση, το συνεχές και αμφίδρομο της εναλληλαγής της με την καταθλιπτική θέση –σε συνδυασμό με την κυριαρχία της «εναντιωματικής δύναμης», των αρχαίων μηχανισμών αμύνης, κυρίως της σχάσης και της προβλητικής ταύτισης κατά την διαχείριση της ματαίωσης– οδήγησε σε μια ουσιαστικότερη κατανόηση του πυρήνα της ψυχωτικής διαταραχής και του παραληρήματος.

Η εισαγωγή της έννοιας της απόλυτης πραγματικότητας («0») στην κατανόηση της θεραπευτικής σχέσης αναλυτή-αναλυόμενου –απόρροια της αποδοχής της θέσης του Κάντ για το «numinous realm»– έριξε «νέο φως» στη σύλληψη του ασυνειδήτου· σε συνδυασμό δε με τη θέση του Βιον, ότι «ο θανάτων σκοπός της ψυχανάλυσης, ...είναι να επιδιώκει την αλήθεια με κάθε κόστος...» (Βιον W. [1967/2015, ενότητα 87 και 106]) προσέδωσε ένα στοιχείο υπαρκτικό και πνευματικό στην ψυχαναλυτική σκέψη. Έτσι αλληλαξε το θετικιστικό μεταψυχολογικό υπόβαθρο της κλασικής θεωρίας, όχι μόνο γιατί η θεωρία του π.χ. περιλαμβάνει κριτική της γραμμικής σχέσης αιτίας-αποτελέσματος και εμπνέεται από τα μαθηματικά (π.χ, η έννοια του «επιλεγμένου γεγονότος», (βλ. σημ. 2, σελ. 145) την μοντέρνα φυσική, όπως είναι η αρχή της αβεβαιότητας του Heisenberg (βλέπε σελ. 182), την έννοια της «καταστροφικής αλληλαγής» που επιτρέπει την αξιοποίηση της θεωρίας το χάους στην κατανόηση των ψυχικών φαινομένων, αλλά και με το να δώσει έμφαση στη νοηματοδότηση του μη αναπαραστάσιμου πεδίου

της ψυχής, του άγνωστου πεδίου της «απόλυτης πραγματικότητας».

Ο Βιον (1970, σελ.89) σχετικά γράφει: «...Η Πλατωνική θεωρία των Ιδεών (μορφών) και το Χριστιανικό δόγμα της Ενσάρκωσης υπονοούν μια απόλυτη ουσία, την οποία θα ήθελα να θέσω αξιωματικά ως μια καθολική ποιότητα των φαινομένων, όπως ο «πανικός», το «άγχος», ο «φόβος», η «αγάπη». Εν συντομία, χρησιμοποιώ το «0» για να αναπαραστήσω αυτό το κεντρικό χαρακτηριστικό κάθε κατάστασης που ο ψυχαναλυτής προορίζεται να συναντήσει. Με αυτή (την κατάσταση) θα πρέπει αυτός να γίνει ένα, (atonement/ ένωση-εν ενί)· με την εξέλιξη (evolution) αυτής πρέπει να ταυτισθεί, έτσι ώστε αυτός να μπορέσει να την διατυπώσει λεκτικά με την μορφή μιας ερμηνείας. Ορισμένες καταστάσεις του ψυχισμού το εμποδίζουν αυτό...». Υπονοεί εδώ ότι αυτές οι καταστάσεις είναι η μνήμη, η επιθυμία και η ανάγκη για γνώση.

Ο Μύθος του Σπηλαίου του Πλάτωνα (380 π.Χ., Πολιτεία, βιβλίο VII, 514a-515e.) προσφέρεται για να κατανοήσουμε καλύτερα την πρόταση του Βιον σχετικά με την έννοια της «απόλυτης πραγματικότητας», το τόπο του «0» δηλαδή, και την περιοχή του οντολογικού πεδίου στην οποία αναπτύσσεται, η εκδοχή του «0», δεδομένου ότι το «0», είναι το οντολογικό πεδίο των «νοούμενων» (Καντ), το πεδίο της θεωρίας των Ιδεών κατά Πλάτωνα .

Σχετικά τώρα για την ψυχαναλυτική κατάσταση και το «0» γράφει: «...Ο ψυχαναλυτής, συνεχίζει να είναι μάρτυρας της συμπεριφοράς ενός όντος, το οποίο είναι συνήθως, αλλά όχι πάντα, ξαπλωμένο σ' ένα ντιβάνι και ομιλεί. Ο αναλυτής μπορεί να προσλάβει τη σκηνή ως όλην ή (να προσλάβει) κάποιο, οποιονδήποτε μέρος της. Το “όλην” ή το “μέρος” (της σκηνής της συνεδρίας) είναι μια πλευρά μιας “απόλυτης πραγματικότητας” που έχει μετεξελιχθεί μέχρι τη στιγμή που αυτό συναντάται με την προσωπικότητα του παρατηρητή...» (1970, κεφ. 3)

IV. Η κατανόηση της ψυχαναλυτικής σχέσης στο πλαίσιο της σκέψης του Βιον

Ο Βιον, δηλαδή, δίνοντας έμφαση στη διυποκειμενική σχέση αναλυτή αναλυόμενου, κατά την ψυχαναλυτική συνεδρία, όπως και στη θεωρία του για τη σκέψη και εκείνη για το «0», διέκρινε τους ψυχικούς μετασχηματισμούς σε δυο κατηγορίες. Μετασχηματισμούς στην περι-

οχή της Γνώσης, που αναφέρονται στην ασυνείδητη μεν, αλλά αναπαράστασιμη ζώνη της ψυχής και σε μετασχηματισμούς στην περιοχή του «0», που αναφέρονται στην ασυνείδητη επίσης, αλλά μη αναπαραστάσιμη ζώνη της ψυχής. Αυτές οι τελευταίες απόψεις, χαρακτηρίζουν τον «όψιμο Βιον», και εμφανίζονται στο επίμετρο του βιβλίου.

Σχετικά τώρα με την αντιμεταβίβαση, ο Βιον θεωρεί ότι «ο βράχος, που επάνω του η ψυχανάλυση μπορεί να ναυαγήσει, είναι η παρείσφρηση των αναμνήσεων και των επιθυμιών του ψυχαναλυτή» (σελ. 140). Σε διάκριση από το φροϋδικό μοντέλο, (ελεύθεροι συνειρμοί, η αντιμεταβίβαση ως αντίσταση) και το μεταφροϋδικό μοντέλο (ολοκληρωμένη αντιμεταβίβαση), οικοδομήθηκε προοδευτικά, ξεκινώντας από τις απόψεις του Βιον, εκείνο το μοντέλο που ονομάστηκε στη σύγχρονη ψυχανάλυση «απαρτιωμένη αντιμεταβίβαση ή αντιμεταβίβαση πλαισίου αναφοράς», (Urribarri, F., 2007). Αυτή η θέση του έχει σημαντικές επιπτώσεις στην τεχνική της ψυχαναλυτικής θεραπείας, καθώς φέρνει στο προσκήνιο της ψυχανάλυσης τόσο τις προκείμενες της προσωπικότητας του ψυχαναλυτή, όσο και αυτές της θεωρίας που ακολουθεί και της εμπειρίας του σε αμοιβαία συνάρτηση με τα στοιχεία της ψυχοπαθολογίας και της προσωπικότητας του αναλυόμενου.

V. Επίλογος

Κλείνοντας αυτό το σημείωμα θα υπογράμμιζα τα εξής ελάχιστα σε σχέση με την κατανόηση της ψυχαναλυτικής σχέσης στο πλαίσιο της θεωρίας του όπως εκτίθεται σ' αυτό το βιβλίο. Ο Βιον θεωρεί ότι η υπέρβαση της μνήμης και της επιθυμίας, της γνώσης και των πληροφοριών των αισθήσεων (σελ. 158-161), είναι βασική προϋπόθεση, για την επαφή-ένωση με το «0», παράλληλα με την αξιοποίηση της διαίσθησης ως μεθόδου σύλληψης και πρόσκτησης της «απόλυτης αλήθειας», δηλαδή του μη αναπαραστάσιμου πεδίου του ψυχής. Επιπροσθέτως, η ονειροπόληση (ενότητα 104), σε συνδυασμό με την έννοια του περιέχοντος και του περιεχομένου, την λειτουργία Άλφα και την θεωρία για την σκέψη, βοηθούν πολύ στην κλινική κατανόηση του ασθενούς. Όλες αυτές οι ιδέες οδήγησαν προοδευτικά σε μια νέα αντίληψη για την αμοιβαία ανάπτυξη μεταβίβασης-αντιμεταβίβασης, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω,

και συνέβαλαν ουσιαστικά στην κατανόηση των ψυχικών μετασχηματισμών αναλυτή και αναλυόμενου κατά την εξέλιξη της ψυχαναλυτικής διαδικασίας. Συνέβαλαν επίσης ουσιαστικά στην ψυχαναλυτική θεραπεία της ψύχωσης, των ναρκισιστικών και μεθοριακών διαταραχών.

Βιβλιογραφία

Bion, R. W. (1967). Δεύτερες Σκέψεις: Επιλεγμένα Ψυχαναλυτικά Κείμενα. Ομάδα μετάφρασης στα Ελληνικά ΕΕΨΨ. Επιμέλεια Δημ. Α. Κυριαζής. Ιατρικές Εκδόσεις ΒΗΤΑ, Αθήνα, 2015.

Bion, R. W. (1970). «Ultimate Reality». In: Attention and Interpretation, Karnac. 1970.

Urribarri, F. (2007). The Analyst's psychic work and the three concepts of countertransference». In: Resonance and Suffering: Countertransference in Non-Neurotic Structures. Ed. Andre Green, London, Karnac. σελ. 165-186.

Δρ. Δημήτριος Α. Κυριαζής

Ψυχίατρος-παιδοψυχίατρος, Ψυχαναλυτής

Τ. Πρόεδρος ΕΕΨΨ

«Δεύτερες Σκέψεις»

Ένα βιβλίο αρχή για τον επιστημολογικό επαναπροσανατολισμό της ψυχανάληψης και τη δημιουργία νέων ψυχαναλυτικών προτάσεων

Το βιβλίο «Δεύτερες Σκέψεις» του Βιον αποτελεί σταθμό στην εξέλιξη της ψυχαναλυτικής σκέψης.

Ένας λόγος πού το βιβλίο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία είναι το γεγονός ότι τίθενται θεμελιώδη ερωτήματα για την ψυχαναλυτική μέθοδο και θεωρία, και είναι η αρχή για έναν επιστημολογικό επαναπροσανατολισμό της ψυχανάληψης.

Ο Βιον επιδιώκει να απαντήσει στα ερωτήματα της επιστημονικής βάσης της ψυχανάληψης. Τι είναι το «ψυχαναλυτικό αντικείμενο»; Πώς γίνεται η προσέγγιση του από τον ψυχαναλυτή; Πού αναφέρεται σε σχέση με τη σύγχρονη επιστημονική πραγματικότητα; Θέτει επίσης και άλλα ερωτήματα όπως το ποια στοιχεία είναι τα βασικά στην κατανόηση και ανάλυση της συνεδρίας. Γνωρίζουμε ότι ο Βιον προσπάθησε να λύσει αυτό το θέμα με την υιοθέτηση του «ψυχαναλυτικού κάρναβου» (grid).

Γνωρίζουμε επίσης ότι το επιστημολογικό μοντέλο του Φρόυντ, - επηρεασμένο πρώτα από όλα από τις Καντιανές αντανακλάσεις στο έργο του Schopenhauer και από τον Δαρβινισμό καθώς και από το βιο-ψυχικό μοντέλο της σταθεροποίησης του Fechner (όπως παρατηρεί ο ιστορικός George Makari) υπήρξε σε αρμονία με τις γενικότερες επιστημολογικές αναζητήσεις της εποχής. Οι επιστημολογικές λύσεις που προέκρινε ο Φρόυντ έχουν χαρακτηριστεί σήμερα ως ένας «δυϊκός μονισμός» (dual aspect monism, κατά Solms). Ήταν ένα μοντέλο σκέψης πού του επέτρεψε την εμβάθυνση στην κατανόηση της ψυχικής λειτουργίας, διατηρώντας τη σύνδεση με την βιολογική βάση των ψυχικών εμπειριών. Ο Βιον διαφοροποιείται κάπως από το μοντέλο αυτό - όχι όμως σε βαθμό αποκοπής του - και προτείνει την έννοια των (έμφυτων) προ-σύλληψεων (pre-conceptions), μετασχηματίζοντας την, αγκιστρωμένη βιολογικά, έννοια της ενόρμησης σε μια νέα θεωρητική και επιστημολογική πρόταση. Συνδέει μάλιστα αυτήν την μετακίνηση με την μελέτη του για το πώς δημιουργείται η σκέψη, δηλαδή πώς από την αρχαϊκή συναισθηματική και αισθητηριακή υπόσταση δημιουργείται το «ψυχικό όργανο». Κατά τον Βιον η προ-σύλληψη μόνο προοδευτι-

κά θα γίνει σύλληψη (conception) και σκέψη. Στη διαδικασία αυτή σημαίνοντα ρόλο θα παίξουν η μητρική ονειροπόληση και η ανοχή του βρέφους στην ματαίωση.

Η αναζήτηση του Βιον για ένα επιστημολογικό μοντέλο που θα δίνει τη δυνατότητα να περιεχθούν τα κλινικά φαινόμενα - περιλαμβανομένων και των ψυχωτικών - και να κατανοηθούν μέσα στην αναλυτική συνθήκη, τον οδήγησε στην υιοθέτηση της Καντιανής πρότασης για την ύπαρξη του «πράγματος καθεαυτού», το οποίο ονόμασε, από την αρχή (origin), και προς το οποίο δεν έχουμε πρόσβαση. Στην ψυχαναλυτική συνθήκη βιώνουμε και συμβαίνουν μετασχηματισμοί (transformations). Ο ψυχαναλυτής καλείται κάθε φορά να ερευνήσει, να αναρωτηθεί και εν τέλει να διαμορφώσει το δικό του τρόπο σύλληψης των συναισθηματικών και γνωστικών εμπειριών πού δημιουργούνται μέσα στη συνεδρία. Ακολουθώντας έναν κανόνα: να είναι «χωρίς μνήμη και επιθυμία» (without memory and desire). Έχουν γραφεί πολλά για αυτό το σύντομο ομώνυμο άρθρο του Βιον. Θα ήθελα όμως να προσέξει ο αναγνώστης την συγγένεια πού έχει αυτή η διατύπωση με τις Πλατωνικές απόψεις για την αποστασιοποίηση που πρέπει να έχει ο φιλόσοφος από τις επιθυμίες του (διτυπωμένα ευθέως στον διάλογο «Φαίδων»). Προς το τέλος της επιστημονικής διαδρομής του ο Βιον έγραψε: «Δεν είναι καλό να προσπαθεί κάποιος να σου πει πώς βλέπεις τα πράγματα ή από πού τα βλέπεις. Κανείς δεν θα ξέρει εκτός από εμένα» (στο Evidence, 1976). Νομίζω ότι εδώ συναντά τους προβληματισμούς του Πλατωνικού διαλόγου «Θεαίτητος», στον οποίο ως γνωστόν ο Σωκράτης θέτει το ερώτημα το τι είναι γνώση καθώς συνδιαλέγεται με το έργο του Πρωταγόρα για την υποκειμενικότητα της γνώσης («πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος») και για το σωστό ή όχι της θεωρίας των ρεόντων (δηλαδή της υποκειμενικότητας της εμπειρίας). Η κριτική του Πλάτωνα δεν καταλήγει σε καταφατική απάντηση. Παραμένει μη κορεσμένη (unsaturated), όπως και οι απαντήσεις του Βιον σε σχέση με την λειτουργία του αναλυτή στη σχέση του με τον αναλυόμενο, επιτρέποντας έτσι στον κάθε αναλυτή να συνεχίσει την έρευνα της ψυχαναλυτικής εμπειρίας.

Αλλά και ορισμένες συγκεκριμένες επιλογές του Βιον θυμίζουν πολύ την Πλατωνική προβληματική. Στον ομώνυμο διάλογο ο Σωκράτης διηγείται στον νεαρό θεαίπτο ένα όνειρο του. Σε αυτό το όνειρο, του λέει, εμφανίστηκε το «αλφάβητο» της φύσης. Και συνεχίζει: «Τα **πρωταρχικά στοιχεία** (στην λατινική μετάφραση του Πλατωνικού έργου, *elementa*) από τα οποία ο άνθρωπος και ο κόσμος (το σύμπαν) αποτελούνται **είναι ανεξήγητα**: κάθε στοιχείο προσλαμβάνεται μόνο με το όνομά του, και είναι αδύνατο να πούμε κάτι περισσότερο ούτε υπέρ ούτε κατά. Διότι θα ήταν σαν να του προσδίδαμε το είναι ή το μη είναι: «τὰ μὲν πρῶτα οἰονπερεὶ στοιχεῖα, ἔξ ὧν ἡμεῖς τε συγκείμεθα καὶ τᾶλλα, λόγον οὐκ ἔχοι. αὐτὸ γὰρ καθ' αὐτὸ ἕκαστον ὀνομάσαι μόνον εἶη, προσεῖπεῖν δὲ οὐδὲν ἄλλο δυνατόν, οὔθ' ὡς ἔστιν, οὔθ' ὡς οὐκ ἔστιν». Στη συνέχεια εξηγεί ότι πρώτα είναι τα γράμματα, μετά γίνονται τα συνθέματα (συλληβές) και τα ονόματα που αυτά είναι **επιδεκτικά γνώσης και εκφράσιμα**. Δηλαδή τα γράμματα μιας συλληβής δεν έχουν λόγο παρά μόνο ήχο, και μόνο αν ενωθούν με άλλα μετασχηματίζονται σε αντικείμενα. Θα λέγαμε μιλώντας με την σκέψη του Βιον, στοιχεία β προς στοιχεία α, που αυτά είναι μόνο «επιδεκτικά γνώσης και εκφράσιμα». Ο Πλάτων προσθέτει ότι «όταν λοιπόν χωρίς το λόγο συλλαβεί κανείς την αληθινή κρίση ενός πράγματος, κατέχει μεν η ψυχή του την αλήθεια ως προς αυτό, αλλ' όμως δεν το γνωρίζει»: «τὰς δὲ συλλαβὰς γνωστάς τε καὶ ῥητὰς καὶ ἀληθεῖ δόξαν δοξαστάς. ὅταν μὲν οὖν ἄνευ λόγου τὴν ἀληθεῖ δόξαν τινός τις λάβῃ, ἀληθεύειν μὲν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν περὶ αὐτό, γινώσκειν δ' οὔ». Πρόκειται για επίδραση της Ευκλείδειας λογικής ήνε οι ειδικοί φιλόλογοι. Σήμερα δικαιούμαστε να πούμε ότι η σκέψη του Βιον – είτε επηρεάστηκε άμεσα είτε από τους αγγλοσάξονες ερμηνευτές του Πλάτωνα – βρίσκεται σε αντιστοιχία με την πλατωνική σύλληψη; Κατά τη γνώμη μου υπάρχει γραμμή σύνδεσης, γιατί φαίνεται ότι και ο Βιον ονειρεύθηκε το «αλφάβητο» της εμπειρίας, τα στοιχεία -β που μετασχηματίζονται σε στοιχεία -α («αλφάβητο-ποίηση» το λέει ο Ferro) για να έχουν την δυνατότητα να γίνουν γνωστά (και να γίνουν στοιχεία που μπορεί κάποιος να ονειρευτεί ή να φαντασιώσει). Και με αυτήν την έννοια, να είναι το υποκείμενο φορέας γνώσης (κ κατά Βιον). Οι ενδείξεις αυτές πρέπει να μας προβληματίσουν σοβαρά, ως έλληνες ψυχαναλυτές, για την ανάγκη να διατυπωθούν οι όποιοι επιστημολογικοί και κλινικοί προβληματισμοί μας μέσα στην ελληνική σκέψη.

Ο άλλος λόγος για τον οποίο θεωρώ το βιβλίο «Δεύτερες Σκέψεις» ως σημαντικό σταθμό στην ψυχαναλυτική σκέψη είναι η εμφάνιση τουλάχιστον τεσσάρων νέων κλινικο-θεωρητικών προτάσεων. Συνοπτικά: Το μοντέλο «περιέχον/περιεχόμενο» συμπληρώνει την προβληματική ταύτιση και δημιουργεί μια ισχυρή μεταφορά για τον δι-υποκειμενικό δεσμό. Οι «επιθέσεις στους δεσμούς» δίνει λύση στην κλινική αναγνώριση της ενόρμησης του θανάτου, συνδέοντας την ενδοψυχική λειτουργία με την κλινική κατάσταση και την σχέση αναλυτή αναλυόμενου. Η «διάκριση της ψυχωτικής από τη μη ψυχωτική προσωπικότητα» συμπυκνώνει τον κληϊνικό προβληματισμό των «θέσεων» (positions), μεταφράζοντας τον σε όρους ψυχικής λειτουργίας. Τέλος η «Μπιονική θεωρία της σκέψης» αντιστρέφει την λογική που επικρατεί στη γνωσιακή ψυχολογία. Οι σκέψεις πιέζουν την ψυχή (psyche, στο κείμενο) να αναπτύξει το σκέπτεσθαι, το όργανο της σκέψης. Αυτό δεν προϋπάρχει, είναι δημιούργημα. Επηρεασμένος από τον Καντ για τα empty thoughts και blind intuitions ο Βιον καλεί την ψυχαναλυτική κατάσταση να λειτουργήσει προς αυτήν την κατεύθυνση, την ενίσχυση του οργάνου της σκέψης, ιδιαίτερα επί σοβαρής ψυχοπαθολογίας.

Θα έχουμε την τύχη να δούμε πολύ σύντομα το σημαντικό αυτό βιβλίο στα ελληνικά και γι αυτό αξίζουν συγχαρητήρια για όλους τους συντελεστές της έκδοσης και μετάφρασης, τον επιμελητή, τους μεταφραστές, και τον εκδοτικό οίκο.

Γρηγόρης Βασιλαματζής
Καθηγητής Ψυχιατρικής ΕΚΠΑ
Ψυχαναλυτής
Διδάσκων Μέλος ΕΕΨ

Η τέχνη συναντά την ψυχανάλυση

Με πρωτοβουλία επιτροπής υπό τον Δημήτρη Κυριαζή, οργανώθηκε κύκλος πέντε συνομιλιών, στο πατάρι των εκδόσεων Αρμός, την Άνοιξη του 2015. Το θέμα των συναντήσεων αυτών ήταν: «Η Ψυχανάλυση συναντά την Τέχνη» και ετέθησαν υπό την αιγίδα της ΕΕΨΨ, ενώ ένας δεύτερος κύκλος έχει προγραμματισθεί. Στόχος των εκδηλώσεων ήταν, τόσο μια προσπάθεια να κατανοηθεί και να συσχετισθεί η έμπνευση του καλλιτέχνη με το ασυνείδητο του, όσο και το να ανιχνευθεί η αρχική πηγή της ελληνικής ζωγραφικής τέχνης η οποία εξακολουθεί να βρίσκεται έκφραση στην βυζαντινή τεχνολογία. Τέθηκαν μεταξύ άλλων, ερωτήματα, όπως το «πώς» και το «γιατί» της ζωσας βυζαντινής Τέχνης, ποια αλήθεια προσκομίζει στον σύγχρονο άνθρωπο, ποια ανάγκη του καλλιτέχνη και του θεατή καλύπτει.

Η επιλογή των καλλιτεχνών πραγματοποιήθηκε με κριτήριο την οργανική σχέση του έργου τους με την παράδοση της ελληνικής και της βυζαντινής ζωγραφικής, ως συνέχεια προηγουμένης εργασίας μεταξύ ψυχανάλυσης και αγιογραφίας (Κυριαζής 2014). Στην πρώτη συνάντηση συνομίλησαν ο Κώστας Εμμανουηλίδης με το ζωγράφο και ιερέα π. Σταμάτη Σκληρή. Επιχειρήθηκε να αναδειχθεί η σχέση μεταξύ ψυχανάλυσης και ζωγραφικής, με ιδιαίτερη αναφορά στις μελέτες του Freud πάνω σε έργα γνωστών καλλιτεχνών και την πρόταση του Βίον για την ανίχνευση της όντως αλήθειας που μας διαφεύγει και που ο ζωγράφος προσπαθεί να «συλλήβει». Συζητήθηκαν τρεις πίνακες με θέμα την Ανάσταση και τονίστηκε η σημασία που έχει στη ψυχανάλυση η αποδοχή της «ψυχολογικής νέκρωσης» και του πένθους. Ο πίνακας «Γυναίκα στο Βυθό», που παρουσίαζε την αναπαράστασή μιας νέας γυναίκας πάνω σε ένα τεράστιο ψάρι, ενώ κρατά ένα μικρότερο στα χέρια της στάθηκε η αφορμή για να συζητηθούν οι οιδιπόδειες και ναρκισσοιστικές πτυχές που αναδεικνύονται στο έργο αυτό.

Στην δεύτερη συνάντηση συνομίλησαν ο ζωγράφος κ. Μάρκος Καμπάνης και η Βιοπέτα Κωνσταντινίδου που τοποθέτησε το έργο τέχνης στον μεταβατικό χώρο μεταξύ του ψυχισμού του ζωγράφου και του θεατή. Βοήθησε το ζωγράφο να μιλήσει για τις αρχές της τέχνης του, και την

αγάπη του να αναμειγνύει χρώματα και χρώματα από παιδί, και την επακόλουθη έκφραση του μέσα από οργανωμένα πλαίσια και τετράγωνα σχήματα. Συζητήθηκαν μια συλλογή έργων για το ημερολόγιο 365, καθώς κι ένας πίνακας με θέμα ένα παντοπωλείο που περιείχε ως πρόθεμα έναν πίνακα του Vermeer. Τέλος συζητήθηκε μια συλλογή έργων με θέμα τα δένδρα, ιδιαίτερη αγάπη του ζωγράφου, που σχολιάστηκε είτε ως αποτύπωση σωματικών ασυνείδητων εικόνων είτε ως προσπάθεια να καταγραφεί μια εξέλιξη στην τέχνη, αλλιώς και στη ζωή.

Ακολούθησε η συνάντηση του Δημήτρη Κυριαζή με το ζωγράφο κ. Αλέκο Λεβίδη, ο οποίος εξέφρασε τις αντιρρήσεις του για την ψυχανάλυση. Συζητήθηκε ο πίνακας «Μοντέλι στο Ατελιέ» που αφορά στην οικογένειά του ζωγράφου, που στάθηκε αφορμή για να θιγούν οιδιποδειακά ζητήματα σε σχέση με το έργο τέχνης. Ο επόμενος πίνακας με θέμα «Η απογευματινή βόλτα του Άγιου Γιώργου» ανέδειξε τη σκοτεινή πλευρά της ζωής του σήμερα, με το αποτύπωμα του Αγίου να υποσημειώνεται ανάμεσα σε ερείπια και νεκρά αντικείμενα.

Ακολούθως, η Αρετή Σπυροπούλου συνομίλησε με τον βυζαντινό αγιογράφο, μουσικό και ιδρυτή του μουσικού σχήματος Encardia κ. Κώστα Κωνσταντάτο. Μέσα από την πορεία του στις τέχνες αναδύθηκε η προσωπική αναζήτηση της ελευθερίας στην έκφραση, όταν αρχικά ξεκίνησε στην ενήλικη ζωή να αγιογραφεί και μετά από αρκετά χρόνια στράφηκε στο παραδοσιακό τραγούδι της κάτω Ιταλίας. Ο καλλιτέχνης μίλησε για την ανάγκη του να ανήκει σε μια ομάδα στο πλαίσιο της οποίας μπορεί και δημιουργεί.

Τέλος ο ψυχαναλυτής Κώστας Ζερβός και ο ζωγράφος κ. Γιώργος Κόρδης, δημιούργησαν μια ατμόσφαιρα μύησης στο βαθύτερο νόημα της ζωγραφικής ως πηγαίας δημιουργίας του καλλιτέχνη. Ο κ. Ζερβός έθεσε το θέμα της εμπειρεύουσας λειτουργίας του Ναού όπου συναντώνται η μητρική και η πατρική λειτουργία. Συζητήθηκαν μια σειρά πινάκων με θέμα τον έρωτα, ένας άλλος με θέμα την αλληγορία του μύθου της Σελήνης με τον Ενδημίωνα, ως παραλληλία του μύθου του Νάρκισσου, κι ένας πίνακας με θέμα ένα «Γραφιά», που σχολιάστηκε

ως μια ονειροπόληση πριν από την δημιουργία του καλλιτέχνη.

Η ζωηρή συμμετοχή του κοινού ανέδειξε το έργο τέχνης ως ένα δημιούργημα στον ενδιάμεσο χώρο του ψυχισμού του καλλιτέχνη και του θεατή, που δίνει την δυνατότητα να κινητοποιηθούν δυνάμεις εσωτερικές, πόσο μάλλον αν

γίνει εμπάθυση και κατανόηση της εμπειρίας που αφορά τον καθένα.

Δρ. Κώστας Εμμανουηλίδης,
Ψυχίατρος, Ψυχαναλυτής
Τακτικό μέλος ΕΕΨΨ

Καθώς γραφόταν το τεύχος αυτό των Διαλόγων, πραγματοποιήθηκε, στο διάστημα Φεβρουαρίου-Μαρτίου 2016, δεύτερος κύκλος συναντήσεων ψυχαναλυτών, και εικαστικών, (Γρ. Βασιλαματζής / Γ. Ρόρρης, Γρ. Μανιαδάκης / Γ. Αδαμάκος, Δ. Κυριαζής-Ν. Αναγνωστοπούλου [εικαστική θεραπεύτρια] / Α. Αντωνόπουλος, Μ. Χατζηανδρέου / Α. Παπαδημητρίου, Δ. Κυριαζής / Α. Βερούκας) με την αιγίδα της ΕΕΨΨ και την επιμέλεια του Δ. Κυριαζή, του π. Σταμάτη Σκλήρη και της Ιστορικού της τέχνης Ιρ. Κρητικού. Ίσως δικαιούται κανείς να σκεφτεί ότι το εγχείρημα «Η Ψυχανάλυση συναντά την Τέχνη» τείνει να θεσμοθετήσει έναν μονιμότερο χώρο ανταλλαγής ανάμεσα σε δυο πεδία της ανθρώπινης δημιουργικότητας που σταθερά αναζητούν και καταγράφουν σημεία σύνδεσης, αυτό της ψυχανάλυσης και εκείνο της τέχνης.

Μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση εντός και εκτός του ψυχαναλυτικού πλαισίου

Η Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών της δραστηριοτήτων, κατά την ακαδημαϊκή χρονιά 2014-15, διοργάνωσε σεμινάριο με θέμα: Μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση εντός και εκτός του ψυχαναλυτικού πλαισίου.

Η έννοια της μεταβίβασης και η κατά κάποιο τρόπο συμπληρωματική της, εκείνη της αντιμεταβίβασης, εμφανίστηκαν πολύ νωρίς στο ψυχαναλυτικό λεξιλόγιο, μέσα από την κλινική πρακτική και εξελίχθηκαν μαζί με αυτή. Η αντιμεταβίβαση, που θεωρήθηκε αρχικά ως κίνδυνος για την ψυχαναλυτική πρακτική, απέκτησε εδώ και πολλές δεκαετίες ήδη πρωτεύουσα σημασία ως «αισθητήριο όργανο» και ως εργαλείο του ψυχαναλυτή. Η ανάδειξη της λειτουργίας του αναλυτικού ζεύγους σε μείζον στοιχείο της ψυχαναλυτικής θεραπείας, καθώς και η εμφάνιση των μη νευρωτικών διαταραχών στον κλινικό ορίζοντα, οδήγησαν σε μια άνευ προηγουμένου εμπάθυση και διεύρυνση των δυο εννοιών, χωριστά αλληλά και ως «διδύμου». Ο ρόλος της προβληματικής

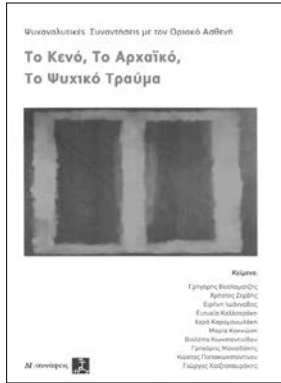
ταύτισης, φυσιολογικής και μη, οι έννοιες της περιέχουσας και της φέρουσας λειτουργίας του αντικειμένου, εκείνη του μεταβατικού χώρου και του αναλυτικού τρίτου αποτέλεσαν σημαντικούς οδοδείκτες σε αυτή τη διαδρομή. Από την άποψη της πρακτικής, τα παραπάνω σημαίνουν ότι η μεταβίβαση και η αντιμεταβίβαση: Α. Διαφοροποιούνται ανάλογα με την ψυχοπαθολογία του αναλυόμενου και σχετίζονται με τις αντίστοιχες τροποποιήσεις της τεχνικής. Β. Μπορούν να νοηθούν και εκτός του κλασικού ψυχαναλυτικού setting, σε ποικίλα κλινικά πλαίσια, ενώ έχει συζητηθεί η χρήση τους και στον χώρο της μη κλινικής (εφαρμοσμένης) ψυχανάλυσης.

Ο σκοπός του σεμιναρίου ήταν να προσεγγίσουν ορισμένες όψεις της μεταβίβασης και της αντιμεταβίβασης, με άξονα, κυρίως, τις ανάγκες της κλινικής πρακτικής και τα ζητήματα που αυτή θέτει. Εισηγητές του σεμιναρίου ήταν οι: Γρ. Βασιλαματζής, Κ. Εμμανουηλίδης, Χ. Καραμανωλάκη, Γρ. Μανιαδάκης, Κη. Ναυρίδης, Β. Φαλιάρης.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΤΟ ΚΕΝΟ, ΤΟ ΑΡΧΑΪΚΟ, ΤΟ ΨΥΧΙΚΟ ΤΡΑΥΜΑ
ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΕΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ ΟΡΙΑΚΟ ΑΣΘΕΝΗ
Εκδόσεις Μ/Συνάψεις, Αθήνα 2014

Το Κενό, το Αρχαϊκό, το Ψυχικό Τραύμα, αποτελεί ένα συλλογικό τόμο, όπου οι 10 ψυχαναλυτές-συγγραφείς μοιράζονται σκέψεις, θεωρητικές προσεγγίσεις, και κλινικές προτάσεις για τον οριακό ασθενή. Είναι το προϊόν της θεραπευτικής πορείας των οριακών ασθενών και των θεραπειών τους

στην Α΄ Ψυχιατρική Κλινική ΕΚΠΑ και αποτελεί ένα παράδειγμα του πως η αναλυτική, εξω-αναλυτική και θεσμική λειτουργία όταν συνδυάζονται μπορούν να προσφέρουν όχι μόνο θεραπευτικό έργο αλλά και να παράγουν γνώση. Είναι ενδιαφέρον ότι σχεδόν όλοι οι συγγραφείς παραπέμπουν και σε Έλληνες συναδέλφους, γεγονός που αποδεικνύει ότι υπάρχει μια εγχώρια παραγωγή ψυχαναλυτικής γνώσης που δεν εξαντλείται μόνο στην παράθεση ξενόγλωσσων συγγραφέων.

Η αγωνία κατανόησης του οριακού θα οδηγήσει τους θεραπευτές όχι μόνο να επιχειρήσουν ένα ζωντανό διάλογο ανάμεσα στην ψυχανάλυση, τη λογοτεχνία, τη μυθολογία και την ψυχιατρική αλλά και να εισαγάγουν τις αναπόφευκτες τροποποιήσεις στην τεχνική που απαιτούνται, διευρύνοντας έτσι την ψυχαναλυτική θεραπεία των οριακών ασθενών. Η δυσκολία του να προσεγγισθεί ο οριακός ασθενής τόσο σε θεωρητικό, όσο και σε θεραπευτικό επίπεδο φαίνεται από τα διαφορετικά θεωρητικά περάσματα και τη χρήση πολλαπλών και διαφορετικών θεραπευτικών προσεγγίσεων.

Το βιβλίο χωρίζεται σε έξι διακριτά κεφάλαια. Στο κάθε κεφάλαιο, δύο συγγραφείς, ο καθένας από τη σκοπιά του, περιγράφει τη θεωρητική του επεξήγηση και επιλέγει την έννοια (το κενό, το αρχαϊκό, ή το ψυχικό τραύμα) καθώς και τη θεραπευτική προσέγγιση που θεωρεί καταλληλότερη για τον οριακό ασθενή. Όλοι οι συγγραφείς παραθέτουν κλινικό υλικό, έτσι ώστε ο αναγνώστης να μπορεί να δει πως συσχετίζεται η θεωρία με την πρακτική.

Ο Χρ. Ζερβής, για να δώσει μια όσο το δυνατό πληρέστερη νοηματοδότηση στο κενό συνομιλεί

τόσο με τη φιλοσοφία όσο και τη μεταψυχολογία. Για τον συγγραφέα, το κενό στον οριακό ασθενή σχετίζεται με την έλλειψη, τη «δομική ανεπάρκεια» ψυχικής έκφρασης και παραπέμπει στις εξηγήσεις που δίνει η ψυχοσωματική σχολή του Παρισιού. Στην πολυδιάστατη φύση του ψυχικού κενού εντάσει ποιότητες όπως η απονέκρωση, το κενό αναπαραστάσεων ή/και συναισθημάτων, αηλιά και ευκαιρία για νοηματοδότηση διατρέχοντας μεταψυχολογικά συγγραφείς όπως οι Bion, Klein, Winnicott και Green.

Από μια διαφορετική σκοπιά, εξετάζει ο Κ. Παπακωνσταντίνου, την έννοια του κενού. Δανείζεται στοιχεία από τη φυσική και το συνδέει με τη θεωρία της σκέψης του Bion, της αλήθειας και την κλινικο-θεωρητική έννοια του Green περί «πλευκής ψύκωσης» και δι-τριαδικότητας. Επίσης, συσχετίζει το κενό, με το ψυχικό τραύμα και την απουσία του αντικειμένου. Σε ότι αφορά στη θεραπευτική αντιμετώπιση προτείνει την «αρνητική ικανότητα» του Bion και τον «ευάερο θεραπευτικό χώρο» του Green.

Για τον Γρ. Μανιαδάκη, το αρχαϊκό, στην ψυχική λειτουργία του οριακού ασθενούς είναι πολυεπίπεδη. Η έννοια του αρχαϊκού θα πρέπει να αναζητηθεί όχι τόσο στα ανόθευτα «αρχαϊκά αντικείμενα» όσο σε μεταγενέστερες δομές, όπως το Ιδεώδες του Εγώ το οποίο εξασκεί μια τυραννική σχέση στο τραυματισμένο εγώ (υπερβολικά περήφανο ή υπερβολικά υποταγμένο). Έχοντας αυτή τη θεώρηση ως βάση διερευνά ως «προκαταρκτική» τεχνική επιλογή την κατασκευή που θα προκύψει από τη διεργασία της αντιμεταβίβασης.

Τη σύνδεση του αρχαϊκού με τις πρωτογενείς φαντασιώσεις (Freud), τα αμεταβόληστα στοιχεία των ψυχικών περιεχομένων (Klein), καθώς και τα ακατέργαστα στοιχεία β (Bion) περιγράφει η Μ. Κοκκώση. Μέσω του μύθου της Περσεφόνης συνδέει το αρχαϊκό με το πρώιμο ψυχικό τραύμα που είναι άρρητο και ως τέτοιο μεταμφιέζεται και επαναλαμβάνεται τόσο σε ψυχικό επίπεδο, όσο και στην εξωτερική πραγματικότητα. Στην ανάλυση των οριακών ασθενών αυτή η επανάληψη γίνεται ορατή μέσα από την αναβίωση ενός πρώιμου συμβιωτικού-συγχωνευτικού τύπου σχέσης η οποία επιλύεται μέσα από «διαψυχικές στιγμές συνάντησης».

Το παιδικό ψυχικό τραύμα διερευνάται από

την Χ. Καραμανωλάκη τόσο στην ενδοψυχική του διάσταση είτε ως «ναρκισσιστικές ταπεινώσεις» και ως «πρώιμες βλάβες του εγώ» (Freud) όσο και στο ρόλο του εξωτερικού αντικειμένου (Ferenczi) όπου το τραύμα εγκαθίσταται λόγω της σύγχυσης των γλωσσών ανάμεσα στον ενήλικα και το παιδί. Σε θεραπευτικό επίπεδο, το τραύμα θα επιστρέψει μέσα από την καταναγκαστική επανάληψη της δυαδικής σχέσης αναλυτή-αναλυόμενου και την περιέχουσα λειτουργία του αναλυτή. Η επεξεργασία του θα πρέπει να περάσει αναγκαστικά μέσα από τη διαδικασία του πένθους.

Ο Γρ. Βασιλαματζής στο κείμενό του διαχωρίζει τις τραυματικές νευρώσεις από τις ψυχονευρώσεις. Δίνει έμφαση στο πρωτογενές τραύμα το οποίο λόγω του ότι δεν εγγράφεται στη μνήμη έχει ως συνέπεια είτε τη διαμόρφωση ενός «αρχαϊκού» στοιχείου στην προσωπικότητα, είτε στην «επιλειμματικότητα της συμβολικής λειτουργίας», είτε στην καθήλωση σε παθολογικούς σχηματισμούς όπως η σχάση, ο καταστροφικός ναρκισσισμός κτλ. Για να αποδώσει η αναλυτική εργασία, εκτός της επανάληψης στο επίπεδο της μεταβιβαστικής σχέσης, η αναλυτική σχέση θα πρέπει να λειτουργήσει και ως «εμπειρία δι-υποκειμενικής συνάντησης και μετασχηματισμού».

Ως στόχο της θεραπείας του οριακού ασθενή, η Β. Κωνσταντινίδου προτείνει τη μετάβαση από την υπερβολική αισθητηριακότητα στην ικανότητα διερεύνησης του αναπαραστατικού πεδίου και της σκέψης. Ο στόχος αυτός μπορεί να επιτευχθεί όταν η περιέχουσα λειτουργία του αναλυτή γίνει ομπρέλα-προστασία και τα ανεπεξέργαστα στοιχεία μπορέσουν να συνδεθούν με τις συγκινησιακές εμπειρίες του ασθενούς.

Το σώμα ως τόπο εκτόνωσης μας υπενθυμίζει ο Γ. Χατζησταυράκης τονίζοντας ότι, ο «ψυχικός πόνος» που βρίσκεται στο όριο του ψυχικού με το σωματικό συνοδεύεται από αναπαραστασιακά κενά. Ως τεχνική παρέμβαση προτείνει την «κουλίτσα συνομιλίας» υποστηρίζοντας ότι η μεγαλύτερη συμμετοχή του αναλυτή κατά τη θεραπεία θα αυξήσει την ικανότητα ψυχοποίησης του ασθενή. Με αυτό τον τρόπο ο ψυχικός πόνος, μέσω του μεταβατικού χώρου της κοινής εμπειρίας, είναι δυνατόν να μετατραπεί σε στοχαστική ικανότητα.

Η σημασία του μεταβατικού χώρου τονίζεται από την Ε. Καλλιτεράκη, όχι μόνο ως χώρου δημιουργίας αλλά και καταστροφής. Οι μπότερες που χρησιμοποιούν τα παιδιά ως μεταβατικά αντικείμενα στην ουσία ωθούν το παιδί τους να αναπτύξει ένα ψευδή εαυτό. Η ικανότητα της ομάδας, ως χώρου ασφάλειας, προσφέρει μια ουδέτερη περιοχή εμπειρίας, και δίνει τη δυνατότητα στον οριακό ασθενή

να δει τα κομμάτια που δεν μπορεί να ομοιογήσει, να χτυπηθεί ανάμεσα στη δημιουργία και την καταστροφή και τελικά να επιβιώσει.

Τα πλεονεκτήματα της ομαδικής θεραπείας των οριακών ασθενών, αναφέρει η Ειρ. Ιωάννοβιτς. Αυτά συνίστανται στην ικανότητα της ομάδας να αναδείξει στο εδώ και τώρα τις σχέσεις τόσο στο επίπεδο των εσωτερικών αντικειμένων όσο και σε διαπροσωπικό επίπεδο. Τα προβλήματα των ασθενών άπτονται της ταυτότητας τους και του ναρκισσισμού τους. Στο βαθμό που η ομάδα λειτουργεί ως μέσο πραγμάτωσης των ασυνείδητων επιθυμιών τους η ομάδα θα λειτουργήσει ως φορέας του «άλλου», του «διαφορετικού», του «καινούργιου», καθώς και της ικανότητας του «σκέπτεσθαι», υπό την προϋπόθεση όμως ότι οι θεραπευτές θα αντέξουν τις ωμές εκδηλώσεις οργής και μίσους. Έτσι λοιπόν, η ομαδική θεραπεία που έχει αναφορά στην ψυχαναλυτική πρακτική, στο πλαίσιο ενός δημόσιου φορέα όπως είναι το Αιγινήτειο Νοσοκομείο, συνιστά «ριζοσπαστική πράξη».

Ωστόσο, για την Χ. Καραμανωλάκη η ψυχαναλυτική εποπτεία των εποπτευόμενων θεραπευτών σε ένα δημόσιο πλαίσιο, ενέχει δυσκολίες και ιδιαιτερότητες που άπτονται τόσο της ήδη υπάρχουσας θεσμικής λειτουργίας, (θεσμός-ψυχιατρική κλινική), όσο και των αγχών και μανιακών αμυνών που αναπόφευκτα δημιουργούνται. Η νοσηματοδότηση και η δημιουργία ενός περιέχοντος χώρου σε τελική ανάληψη θα δώσει την δυνατότητα μιας ψυχικής εξέλιξης προς όφελος όχι μόνο των οριακών ασθενών αλλά και των θεραπευτών τους.

Το επίμετρο που υπογράφει ο Γρ. Βασιλαματζής περιγράφει την ιστορική διαδρομή, σταδιακή εφαρμογή καθώς και την εξέλιξη του εγχειρήματος της συνύπαρξης της ψυχαναλυτικής και ψυχιατρικής θεραπείας των οριακών ασθενών στο Αιγινήτειο Νοσοκομείο. Αποτέλεσμα αυτού είναι η θεσμοθέτηση του Ειδικού Θεραπευτικού Προγράμματος, κατά βάση ένα «βιο-ψυχο-κοινωνικό μοντέλο», το οποίο είναι και το μοναδικό στην Ελλάδα. Η αποτελεσματικότητα όμως του Προγράμματος οφείλεται στα πρόσωπα που εργάζονται σε αυτό, και όπως γενναιόδωρα τονίζει ο Γρ. Βασιλαματζής «θεωρεί υποχρέωσή του» να τα αναφέρει ονομαστικά.

Η αξία του βιβλίου αυτού πέρα από την εμπάθυνση στην κατανόηση σημαντικών θεμάτων της ψυχικής λειτουργίας του οριακού ασθενούς, έρχεται ακόμη να υπογραμμίσει την ανάγκη για τροποποίηση της τεχνικής στη θεραπεία αυτών των ασθενών.

Γεωργία Χαηλιά, Ph.D
Ψυχολόγος – Ψυχαναλύτρια
Τακτικό μέλος ΕΕΨΨ

LAURA DETHIVILLE / ΕΛΙΖΑ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ
ΣΥΝΟΜΙΛΩΝΤΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ D.W.WINNICOTT
ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΛΙΝΙΚΗ ΤΟΥ
Εκδόσεις Γαβριηλίδης, Αθήνα 2014

«Είναι αδύνατον, να «ορίσει» κανείς τις έννοιες του Winnicott. Μπορεί μόνο να τις «διηγηθεί». Έχουν τη δική τους ζωή και μερικές φορές μπορούμε μόνο να τις ακλουθήσουμε, προσπαθώντας να μη χαθούμε στο δρόμο». L. Dethiville.

Το βιβλίο ΣΥΝΟΜΙΛΩΝΤΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ D.W.WINNICOTT ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΛΙΝΙΚΗ ΤΟΥ, κυκλοφόρησε τον Σεπτέμβριο 2014 από τις εκδόσεις Γαβριηλίδη στη σειρά «Γραφές της Ψυχανάλυσης». Στο τομίδιο των 162 σελι. η Ελίζα Νικολοπούλου κλινική ψυχολόγος και μέλος της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας συνομιλεί με τη Laura Dethiville ψυχαναλύτρια (SPF), αντιπρόεδρο της Διεθνούς Εταιρείας Winnicott (IWA).

Η λιτότητα και η διαύγεια των ερωτημάτων της Ε. Νικολοπούλου συναντούν τη ζωντάνια των απαντήσεων της L. Dethiville, αναδεικνύοντας το βάθος της κατανόησης του ψυχαναλυτικού λόγου του Ντ. Winnicott και από τις δύο ψυχαναλύτριες. Η συζήτηση δεν αποσκοπεί σε μια εξαντλητική παρουσίαση της σχετικής βιβλιογραφίας για τον Winnicott, αλλά σε μια προσωπική προσέγγιση και κατανόηση, εκ μέρους της L. Dethiville, του έργου του μεγάλου Βρετανού ψυχαναλυτή και παιδίατρου, καθώς και της προσωπικής θεραπευτικής εμπειρίας της. Αυτό χωρίζεται σε τρία μέρη: Στο πρώτο μέρος που έχει τον τίτλο, D.W.WINNICOTT, ΕΝΑΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΟΣ διευκρινίζονται ορισμένες βασικές έννοιες της θεωρίας του, αναζητώντας παράλληλα τα σημεία σύγκλισης και απόκλισης με εκείνες κυρίως του Σίγκμουντ Φρόυντ και της Melanie Klein. Κυριότερες από αυτές τις έννοιες είναι: η γένεση του αντικείμενου, του υποκειμένου, του Εγώ, του εαυτού, επιλογή αντικείμενου, έλλειψη περιβάλλοντος, ενόρμηση, παιδική σεξουαλικότητα και οιδιπόδειο σύμπλεγμα, καταθλιπτική μητέρα, φυσιολογικό μέρος του ψευδούς εαυτού («τροποποιημένος εαυτός» κατά την L. Dethiville), παθολογικός ψευδής εαυτός, το αμιγώς θηλυκό στοιχείο. Η L. Dethiville αποδίδει το παράδοξο και την καινοτομία του Winnicott στην άποψή του, ότι στην αρχή της ζωής δεν υπάρχει

αντικείμενο. Υπάρχει ένα σύνολο, όπου το υποκείμενο και το αντικείμενο είναι αδιαφοροποίητα, ένα σύνολο ατόμου-περιβάλλοντος. Ζήτημα λεπτό και δύσκολο στην κατανόηση του. Το κεφάλαιο κλείνει με δυο λόγια για την Joyce Mc Dougall «εκπρόσωπο» της σκέψης του, στο πλαίσιο της Ψυχαναλυτικής Εταιρείας Παρισίων. Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου που έχει τον τίτλο Ο D.W.WINNICOTT ΚΑΙ Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ, σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα, όπως η κατάχρηση και διαστρέβλωση της έννοιας του νόμου, εξωσωματική γονιμοποίηση, παρένθετες μητέρες, ομόφυλες οικογένειες, αντικοινωνική συμπεριφορά, διαδίκτυο και κινητό τηλέφωνο, φωτίζονται και κατανοούνται, ως ελλείμματα στην αναπτυξιακή αλλησίδα των καινοτόμων εννοιών του Winnicott, όπως: η αναγκαία παντοδυναμία, η αυταπάτη, η μητέρα ως περιβάλλον και η διαπλοκή της με την πατρική λειτουργία, (απο)στέρψη, σφετερισμοί, μεταβατικός χώρος, κ.α. Στα συχνά σχόλια ότι ο Winnicott δεν εστιάζει επαρκώς στην πατρική λειτουργία η Dethiville είναι κατηγορηματική: «Κι όμως... μιλάει συνεχώς... όμως από διαφορετικές θέσεις, οι οποίες αφορούν διαφορετικά στάδια της διαδικασίας ωρίμανσης του παιδιού. Ο πατέρας συμπεριλαμβάνεται στην ψυχική πραγματικότητα της μητέρας... η οποία κρατά (holds) το μωρό και ο πατέρας περιέχει (contains) όλη την κατάσταση... το παιδί χρειάζεται έναν πατέρα ως συμβολικό τρίτο και όχι ως ένα μητρικό υποκατάστατο». Το δεύτερο μέρος κλείνει με την συνειρμική σύνδεση που κάνει η κ. Dethiville, του facebook (ωσαν η κοινωνία να είναι σε μια μανιακή φάση όπου τίποτα και ποτέ δεν σταματάει) με το κείμενο του Winnicott «Η ικανότητα να είσαι μόνος», τονίζοντας την αναγκαιότητα της πλήξης και της συμβολής της στη δημιουργικότητα.

Στο τρίτο μέρος που έχει τον τίτλο, Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ D.W.WINNICOTT ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ, μέσα από κλινικά παραδείγματα, αναδεικνύεται η σημασία που δίνει ο Winnicott στη μεταπλαστική σχέση αναλυτή αναλυόμενου, στην καθαυτό θεραπευσιμότητα του παιχιδιού στο πλαίσιο της θεραπείας, στην θεραπευτική σημασία της παλινδρόμησης με την προϋπόθεση ότι την επιτρέπει-συνοδεύει το περιβάλλον. Υποστηρίζει ως θεμελιώδη την ικανότητα του ανθρώπου για αυτοθεραπεία, εφόσον βέβαια του δοθεί η δυνατότητα. Στο ιστορικό, εργασιακό και προσωπικό πλαίσιο της εποχής του ψυχαναλυτή τοποθετείται, το μίσος στην αντιμεταβίβαση, μια ακόμη θεμελιώδης έννοια, αναδεικνύοντας την τόλημη, την ειλικρίνεια, το ήθος, το πάθος, τη διαρκή τάση προς την αυτοανάληψη, τη νεωτερικότητα του. Τη βαθειά του πίστη στη δημιουργική ικανότητα κάθε ανθρώπινου όντος διατρέχει και χαρακτηρίζει το σύνολο του έργου

του. Το κείμενο, παρά το μικρό του μέγεθος, αποσαφηνίζει συμπυκνωμένες και αμφίσημες έννοιες

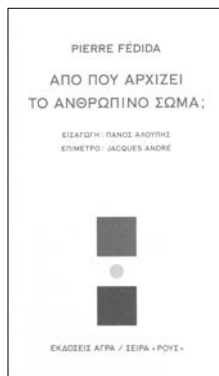
προσφέροντας στον αναγνώστη την εμπειρία του «δημιουργημένου-ευρεθέντος».

Βιολέττα Κωνσταντινίδου
Ψυχολόγος, Ψυχαναλύτρια
Πρόεδρος Μέλος της ΕΕΨΨ

PIERRE FÉDIDA.

ΑΠΟ ΠΟΥ ΑΡΧΙΖΕΙ ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΣΩΜΑ;

Μετάφραση: Γιώργος Σταθόπουλος, Πάνος Αιλούπης
Επιμέλεια σειράς: Μαρίλια Άιζενσταϊν – Αβέρωφ
1^η έκδοση. Αθήνα, εκδόσεις Άγρα, 2014, σελ. 80

*«Ξέρεις πώς αλληλάζει
συνεχώς σχήμα ένα στόμα.
Πάντα με ενδιέφεραν πολλύ
οι κινήσεις του στόματος
και το σχήμα του στόματος
και των δοντιών. Λένε πως
αυτά τα πράγματα έχουν
πολλών ειδών σεξουαλικούς
υπαινωμούς...»
Francis Bacon*

Με το βιβλίο «Από πού αρχίζει το ανθρώπινο σώμα» του Pierre Fédida, εγκαινιάζεται από τις εκδόσεις Άγρα, η ψυχαναλυτική σειρά «Ρους» που με την επιμέλεια των Μαρίλια Άιζενσταϊν – Αβέρωφ, Πάνου Αιλούπη και Γιώργου Σταθόπουλου φιλοδοξεί να παρουσιάσει κείμενα που στηρίζουν τις άρρηκτες σχέσεις ψυχής και σώματος και τη διττή ενορμυτική φύση του ανθρώπου.

Το πλούσιο σε ιδέες αλληλά και δυσνόητο δοκίμιο του Fédida, κείμενο του οποίου παρουσιάζεται για πρώτη φορά στην ελληνική γλώσσα, δανείζεται τον τίτλο του από τον George Bataille: «Το στόμα είναι η αρχή ή, αν θέλουμε η πλήρη των ζώων: στις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι το πιο ζωντανό μέρος, δηλαδή το πλέον τρομαχτικό για τα άλλα γείτονα ζώα». Πρόκειται για ένα κείμενο σε διαρκή συνομιλία με άλλα κείμενα, ψυχαναλυτικά και μη, των Bataille, Freud, Lacan, Ferenczi, Klein, Barthes, Didi-Huberman. Στην ελληνική του έκδοση πλαισιώνεται από την εισαγωγή του Πάνου Αιλούπη και το επίμετρο του Jacques André, ενώ το δύσβατο έργο της μετάφρασης έχουν φέρει εις πέρας με αρτιότητα οι δύο μεταφραστές.

Ο Fédida φιλόσοφος, ψυχολόγος, ψυχαναλυτής, πανεπιστημιακός δάσκαλος, κλινικός και θεωρητικός στοχαστής γεννήθηκε στη Λυών το 1934 και πέθανε στο Παρίσι το 2002. Συνεργάστηκε στενά με επιστήμονες και διανοητές, ευοδώνοντας το

διάλλογο της ψυχανάλυσης με άλλα επιστημονικά πεδία, όπως τη φιλοσοφία, τη νομική, τη βιολογία και τον χώρο της τέχνης.

Με το παρόν τετράδιο ο Fédida αναρωτιέται από πού αρχίζει το ανθρώπινο σώμα. Με αναφορές στο στόμα ως είσοδο στο βαθύ, άμορφο, αχανές και καταβροχθιστικό παρελθόν της καταγωγής του ανθρώπου, το στόμα παραπέμπει στο αρχέγονο και ζώδες, αλληλά και σε όργανο όπου δια της εκφοράς του λόγου θα επέλθει ο μετασχηματισμός του αρχαϊκού σε κατεχοκήν ανώτερη μορφή επικοινωνίας και επεξεργασίας. Στο ψυχαναλυτικό ντιβάνι το στόμα θα γίνει δια των λέξεων, το άνοιγμα σε ένα κόσμο κατανόησης αλληλά και το «κτηνώδες» όργανο των «σπαρταχτικών κραυγών» και της ξέφρενης απόπλυσης, ένα άνοιγμα «...στην καταγωγή του σώματος, για το οποίο δεν θα είναι, οριστικά πλέον, εφικτό να ειπωθεί από πού αρχίζει». «Το στόμα είναι ένα τόσο βαθύ άνοιγμα προς το εσωτερικό του σώματος, έτσι που το τελευταίο φαίνεται να είναι ταγμένο στην παλινδρόμηση: εδώ, η ίδια η λέξη παλινδρόμηση θα έπρεπε να μπορεί να προσδιορίζει τη σάρκα...».

Ο Πάνος Αιλούπης με το εισαγωγικό του σημείωμα πάνω στο συνοδικό έργο του Fédida, επισημαίνει ότι για τον συγγραφέα που παρακολουθεί την ψυχαναλυτική διαδικασία χωρίς να ξεχνά τη σωματική αρχή του ανθρώπου, πάντα «Εν αρχή ήν το σώμα». Μας θυμίζει άλλωστε πως και για τον Freud, στον ορισμό της ενόρμησης υπήρχε η οριακή έννοια μεταξύ του σωματικού και του ψυχικού. Ο Jacques André στο επίμετρο με τίτλο «Η διεργασία του ενταφιασμού» επισημαίνει πως το κύριο θέμα του δοκιμίου αποτελεί το θέμα της παλινδρόμησης, θέμα που είχε απαξιωθεί από τη σχολή του Λακάν.

Η ψυχαναλυτική σειρά «Ρους» υπόσχεται λοιπόν δια της εναρκτήριας σκηνής με το παρόν δοκίμιο να μας εισάγει στον κόσμο της συνάντησης του ανθρώπινου σώματος με την ψυχική εκφορά της ανθρώπινης επιθυμίας και οδύνης.

Αρετή Σπυροπούλου
Ψυχίατρος, Α΄ ψυχιατρική κλινική ΕΚΠΑ
Έχει ολοκληρώσει την εκπαίδευση της ΕΕΨΨ

Βία, Τρόμος και Τρομοκρατία Σήμερα: Ψυχαναλυτικές Προσεγγίσεις XIX Διεθνές Φόρουμ Ψυχανάλυσης

12-15 Μαΐου 2016, Νέα Υόρκη

Πριν μερικές ημέρες έλαβε χώρα στη Νέα Υόρκη το XIX Διεθνές Φόρουμ Ψυχανάλυσης, με οργανωτικούς φορείς την Postgraduate Psychoanalytic Society και την William Alanson White Society, υπό την αιγίδα της IFPS (International Federation of Psychoanalytic Societies), στην οποία μετέχει και η Εταιρεία μας. Το Φόρουμ είχε τον εξαιρετικά επίκαιρο τίτλο *Βία, Τρόμος και Τρομοκρατία σήμερα: Ψυχαναλυτικές Προσεγγίσεις* και ήταν αφιερωμένο στην διερεύνηση ερωτημάτων που συνδέονται τόσο με την εξάπλωση της τρομοκρατίας στις μέρες μας όσο και με τις προεκτάσεις που έχει στην καθημερινότητα όλων μας.

Η τρομοκρατία σε όλες τις εκφάνσεις της (παγκόσμια, εγχώρια, ατομική), επειδή παραβιάζει την ζωή και τα δικαιώματα των αλλήλων, και έρχεται ξαφνικά και απροειδοποίητα, συντρίβει τόσο τον εσωτερικό όσο και τον εξωτερικό μας κόσμο. Ιδιαίτερα στις μέρες μας, λόγω της ευρείας και άμεσης διάδοσης της πληροφόρησης μέσω των κοινωνικών δικτύων είναι εύκολο να δημιουργηθεί μια εικονική κοινότητα μίσους που εντέλεια μετατρέπεται σε τρομοκρατία. Υπάρχουν αρκετές θεωρίες που προσπαθούν να εξηγήσουν το φαινόμενο. Σε κοινωνικό-πολιτικό επίπεδο οι αιτίες αναζητούνται στην πολιτική και οικονομική αποστέρση η οποία δημιουργεί μια αίσθηση αδυναμίας, που με την σειρά της ωθεί σε τρομοκρατική επιθετικότητα. Οι ψυχαναλυτές από την πλευρά τους εντοπίζουν τις αιτίες της τρομοκρατίας είτε στο συλλογικό ή/και πρώιμο τραύμα, είτε στο άγχος αφάνισης, είτε στον επιπτώσεις της διαπροσωπικής βίας που στρέφονται όμως προς το εσωτερικό του εαυτού. Από την άλλη πλευρά, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Freud τόνισε ότι ενυπάρχουν στον άνθρωπο και η επιθετικότητα και η καταστροφικότητα. Τα παραπάνω τονίζονται στο εισαγωγικό κείμενο (Mission Statement) του Φόρουμ.

Ήταν εντυπωσιακή η ευρύτητα των προσεγγίσεων στα ζητήματα που έθετε το Συμπόσιο. Ενδεικτικά αναφέρουμε: το τραύμα ως γενεσιουργό παράγοντα (ομιλίες F. Lachmann, S. Gullestad) ή ως αποτέλεσμα της τρομοκρατίας (S.Coates, D. Ehrenberg). Επίσης τον ρόλο του φόβου στην ευρεία κοινωνική ομάδα (F. Summers), όπως και της ταπείνωσης (C. Sjodin), τη διυποκειμενική διάσταση στην «κατασκευή» της εικόνας του τρομοκράτη (S. Akhtar), τα κοινά σημεία τρομοκρατών-τρομοκρατούμενων (El. Gould), την κρατική βία (J. Flores), τη μετάπλαση του τραύματος μέσω της δημιουργικότητας (I. Miller, D. Bassin, B. Rivnick). Στο επιστημονικό πρόγραμμα μετείχε από πλευράς ΕΕΨΨ ο Γρ. Μανιαδάκης με εργασία του («Απόγονοι του τρόμου»).

Ένας από τους στόχους της ψυχανάλυσης είναι να μετατρέπει τα αδιανόητα και ανυπόφορα βιώματα σε σκέψη. Το XIX Φόρουμ αποτέλεσε μια γενναία συλλογική προσπάθεια σε μια τέτοια κατεύθυνση και μάλιστα στο πολύ οδυνηρό έδαφος μιας σειράς από ενεστώτα τραύματα που συνδέονται με τη βία και την τρομοκρατία, ατομικά και συλλογικά.

Γρηγόρης Μανιαδάκης
Ψυχίατρος, Ψυχαναλυτής
Τακτικό μέλος ΕΕΨΨ
Συνεκδότης του περιοδικού
International Forum of Psychoanalysis

Γεωργία Χαλκιά, Ph.D
Ψυχολόγος – Ψυχαναλύτρια
Τακτικό μέλος ΕΕΨΨ